In dit nummer:

Ds. Nico ter Linden vertelt over de tijd die hij als kind tijdens de Tweede Wereldoorlog in Oene doorbracht.

Drs. Dianne Hamer schrijft over een bijzonder huis in Epe, gebouwd door de bekende architect en ontwerper Gerrit Rietveld.

Lijda van den Bremen-Jonker komt met een nieuwe Tenkink-aflevering, deel 3 alweer.

Jan van Zellem vervolgt zijn serie over de Grote Kerk in Epe met een artikel over het avondmaalsstel, terwijl Jan de Graaf in de Oener kerkgeschiedenis bij de periode rond de Franse Revolutie is aanbeland.

Wim van 't Einde vertelt wat voorafging aan de vorming van het Vaassense brandweercorps. Hij is ook de auteur van een actueel onderwerp: de restauratie van de Nederlands Hervormde Kerk in Vaassen.

En nog veel meer....

Veel leesplezier!

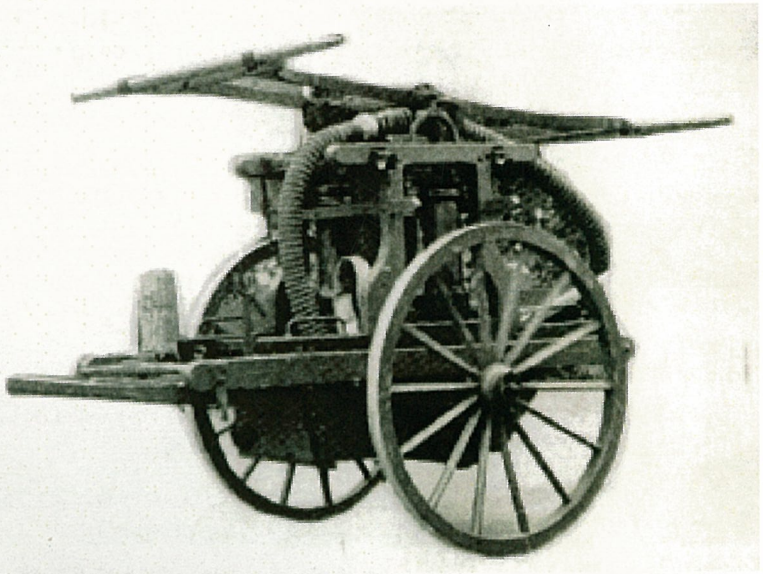

Ampt Epe

Historische vereniging voor Emst—Epe—Oene—Vaassen

Nummer 161
www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Stichtingsdatum 13 oktober 1961
Nr. 161 – april 2007

Redactie: D. Hamer, L. van den Bremen-Jonker, H. Tijman-Logtenberg
Redactieadres: D. Hamer, Jagtlustweg 9, 8162 NJ Epe
redactie@ampt-epe.nl

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'. De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen.

Postadres Ampt Epe: Postbus 114, 8170 AC Vaassen

Bestuur:

Voorzitter:	E. de Jonge, tel. (0578) 66 22 08 voorzitter@ampt-epe.nl
Secretaris:	H. Stakenburg, tel. (0578) 64 19 12 secretaris@ampt-epe.nl
Penningmeester/ ledenbeheer:	M.L. Endendijk, tel. (0578) 61 30 78 penningmeester@ampt-epe.nl
PR / website	W.J. van 't Einde, tel. (0578) 57 65 51
Leden:	D. Hamer, H. Kloezeman

Lidmaatschap: 15,00 euro per jaar
Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester *Ampt Epe*
I.S.S.N.-nr. 1383-2026

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van *Ampt Epe*.

Bij de voorplaat: Een primitieve brandspuit (zie het artikel 150 jaar brandweer in Vaassen, blz. 17)

Een terug- en een vooruitblik

Van de voorzitter

De goed bezochte winterlezing stond in het teken van follies - vreemde bouwsels - in Nederland. De daarbij getoonde dia's riepen een sfeer van nostalgie, verwondering, maar vooral bewondering op. Gelukkig dat er nog zoveel behouden is!
En in dat opzicht is er goed nieuws, want wethouder J. van Nuis, die aanwezig was op de onlangs gehouden vergadering van het Erfgoedplatform, deelde mee dat de gemeente voornemens is nog in 2007 te starten met de inventarisatie van cultuurhistorische waarden. De diverse geledingen binnen het platform worden daarbij betrokken, zo is de belofte. Gelukkig, het einde van strijden komt in zicht. Het wordt oogsttijd, al moeten er nogal wat hobbels worden genomen.

De onlangs gehouden actie in Vaassen, ten behoeve van de restauratie van het kerkdak, was een groot succes. Bestuurslid Wim van 't Einde droeg daaraan zijn steentje bij. Al met al een goede start om het noodzakelijke bedrag bij elkaar te sprokkelen!

In april wordt de ledenvergadering gehouden waar u in de gelegenheid bent vragen te stellen en een nieuw bestuurslid te kiezen. Omdat er meestal geen tegenkandidaten zijn, durf ik het wel aan Eef Brummel alvast te verwelkomen als nieuw bestuurslid. Hij zal de coördinatie van de activiteiten op zich nemen en daardoor een aantal bestuursleden ontlasten. Wilt u een lezing over een bepaald onderwerp? Laat het hem weten.
In goede samenwerking met de *Stichting Geldersche Kasteelen* wordt er in mei een excursie gehouden in en rond de Cannenburgh. Het is een middagvullend programma waarin u alles te weten kunt komen over het wel en wee van de trotse burcht. Mocht u willen weten waarom er kaalslag is gepleegd in het kasteelbos, dan heeft u de kans hierover vragen te stellen, want de plannen zullen zeker aan de orde komen. Zie verder elders in het blad.
Tot slot wil ik weer een tiental nieuwe leden welkom heten; de teller gaat, mede dankzij hun aanmelding, richting de 500 leden!

Evert de Jonge, voorzitter@ampt-epe.nl

N.B.: Dit item in ons blad wordt ongeveer een maand voor het verschijnen geschreven en is daarom nooit geheel actueel!

Mededelingen

Restauratie Dorpskerk Vaassen
Ampt Epe ondersteunt dit project. Wilt u meer weten? Zie in d nummer blz. 53 of kijk op Internet: www.geefomdekerk.nl

Canon geschiedenis gemeente Epe
Samen met de Rotary in de gemeente Epe wordt sinds enige tijd gewerkt aan het samenstellen van de *Canon van de geschiedenis van de gemeente Epe*. Via vijftig korte verhalen wordt getracht een beeld te schetsen van de belangrijkste gebeurtenissen in de vier dorpen. Zie ook blz. 16 en onze website.

Museum Hagedoorns Plaatse zoekt vrijwilligers
Nu de opening nadert van de nieuwbouw van het museum, is er behoefte aan vrijwilligers die mee willen helpen bij onder andere het rondleiden, onderhoud, de kaartverkoop en in de theeschenkerij. Voor informatie: mevr. E. Tetterode Ravestein, tel. 0578-661529.

Dé erfgoedsite van Gelderland
Thuis achter je computer alles vinden over het Gelders Erfgoed—dat is de gedachte achter een samenwerkingsproject van de bibliotheken, het Gelders Archief, Gelders Erfgoed, Radio/TV Gelderland en de provincie. Het begin is te zien via: www.mijngelderland.nl.

Mailservice
Wie ook via de mail op de hoogte wil blijven van laatste nieuwtjes, kan dat opgeven via: wimvanteinde@gmail.com.

Agenda 2007

12-5-2007: Excursie naar kasteel(tuin) De Cannenburgh te Vaassen. Nadere bijzonderheden over deze excursie leest u in het kader (zie volgende bladzijde) en op onze website.

2-10-2007:
Dia/filmavond, zaal De Hezebrink, Emst

27-10-2007:
Excursie—nadere bijzonderheden in het volgende nummer

Excursie naar de Cannenburgh

Op 12 mei a.s. organiseert Ampt Epe een excursie naar kasteel De Cannenburgh in Vaassen.

De rondleiding die in het kasteel wordt gegeven, is uitgebreider dan normaal en zal dan ook ongeveer dubbel zo lang duren. Uiteraard wel met een pauze tussendoor.

Aan het einde van de excursie zal ook nog een rondleiding door het park worden gegeven, met de nodige toelichting over het park en de beken.

De excursie in het kasteel begint om 13.30 uur en duurt tot ongeveer 16.00 uur. Tussen 16.00 en 17.00 uur zal het park worden bezichtigd.

De excursie kost € 5,00 voor leden van Ampt Epe en € 7,00 voor niet-leden. Ieder lid mag uiteraard een introducé meenemen. In deze prijzen is een consumptie inbegrepen. Deze zal in de pauze worden aangeboden.

Aan deze excursie kunnen maximaal 50 personen deelnemen. U kunt zich vooraf opgeven via wimvanteinde@gmail.com of schriftelijk: Wim van 't Einde, Dennenweg 15, 8172 AH Vaassen.

Met hartelijke dank aan Janna van Ark

Kruudmoes kaoken

In 't veurjoor kruudmoes, da's gezond.
Nemp pellegaste, 'n half pond.
Twee ons rezienen – van die groten.
Dan nog vier unsies varkenswos;
Twee ons gezolten mager spek.
Door heurt dan vasse krujen bie
As Roomse karvel, selderie,
Brandnettels, bieslook, hanepoten.
Ok zuring, 't blad van zwatte baezen
En Brune Beernd kan smaakluk waezen.
Mar zörg wel, da'j 't zo slim niet trek.
Nemp karnemelk nog, driekwat liter.
A'j gek op zute bint, gao'j wieter.
Ie pak dan suker, 't kan ok stroop,
Mas as-toe-blieve niet zon hoop,
Want dat bedarf oew veurjoorskos!
Wie mot der ok nog bie vertellen:
Ie geef de aovend van te veurten
De pellegaste eers 'n beurte.
'n Nach mot z'in ruum water wellen.
Maak ie de kruudmoes veur mekaar,
Kaok dan de pellegaste gaar
In 't zelfde water woor z'in weiken.
Dat kö'j in zes ketier bereiken.
't Spek en de wos kaok 'n uur met;
Rezienen, krujen 'n ketier.
Zörg, dat de boel niet dreuge wodt,
Schoon 't water wel inkaoken mot
He'j 't kaoksel van 't vuur of-ezet,
Doe dan met 't neudege gereur
De karnemelk der effen deur.
De kruudmoes geef ie warm of kold,
En bi-j 'n zutegheid-gebruker,
Dan dien ie z'op met stroop of suker.
'k Herhale: a'j mar maote holdt!
Nou, smaaklek aeten, veul plezier!

Oene

Nico ter Linden

'Wil jij in je eentje naar Oene?' vroeg mijn vader.
Acht jaar was ik, het was hongerwinter in Den Haag. We waren geevacueerd, we zaten nu een eind verderop in de stad, met z'n vijven in twee kamers: vóór woonden we, achter sliepen we. In de hoek van de slaapkamer stonden vier rugzakken, twee grote voor mijn vader en moeder en twee kleintjes voor mijn broer en mij; die konden we dan meenemen wanneer we bij een bombardement snel weg moesten. Mijn zusje kon nog niets dragen, die moest nog gedragen wórden. Er zaten kleren en noodrantsoenen in die rugzakken. Ik vond de mijne te klein: 'Ik kan best een grotere dragen.' Ik deed hem om en ik stapte ermee door de kamer. 'Maar je moet er misschien heel lang mee lopen', zei moeder.

's Nachts loeiden de sirenes, dan kwamen er Engelse bommenwerpers over, je hoorde ze brommen. Een paar uur later kwamen ze weer terug en dan klonken ze verder weg. 'Dat klopt', zei mijn vader, 'dan vliegen ze hoger, zijn ze hun bommen kwijt.' De Duitsers stuurden V2-raketten naar Engeland, die krengen werden niet ver van ons huis afgeschoten, óók 's nachts. Soms hield ineens de motor op, ik had dan altijd het gevoel dat hij precies boven ons dak zat. Dan trok ik de dekens over mijn hoofd. Onzin natuurlijk, dat wist ik wel, je was er dan toch geweest. Het zou ook jammer zijn van die noodrantsoenen; hadden we die beter op kunnen eten.

We aten bloembollen. Gepoft waren ze nog een beetje eetbaar, maar mijn moeder vond het vervelend dat ze vlekken op de kachel gaven. We kregen twee of drie dunne boterhammetjes per maaltijd. Ze lagen in de broodmand, naar ieders bordje toegewend, dan konden we geen ruzie krijgen. Bij de gaarkeuken in de Nutsschool kon je na het eten-uitdelen over de rand van de tonnen hangen en met een lange lepel nog aardig wat van de bodem schrapen.

'Wil jij naar Oene?'
Er was een brief van vrouw Kiezebrink gekomen, de boerin van 'Middelbeek', een mooie oude boerderij met rieten dak, vlakbij Epe,

waar we in de eerste jaren van de oorlog een paar keer met vakantie waren geweest. (Mijn vader heeft die brief zijn leven lang zorgvuldig bewaard; er zit een postzegel van zeveneneenhalve cent op de enveloppe, oftewel drie eurocent.)

20 Jan 1945
Beste Fam ter Linden,

Zoo juist uw brief ontvangen en vernomen dat bij u nog alles goed is en nog bij elkaar zijt. Ja op de boerderij is ook alles nog goed. We hebben net vandaag het huisslachtingsvarken geslacht. En wat tegenwoordig wel een weelde is op de boerderij nog geen honger te lijden zoals in de stad. En als we het varken behouden mogen. Voor 4 weken hebben ze bij mijn broer nog ingebroken 's nachts de Duitschers met handlangers en hebben een koe en spek en nog veel meer weggehaald en zoo gebeurd het wel meer op boerderijen tegenwoordig ook wel fietsen (...) wat natuurlijk heel erg is en ook uit nood gebeurd. Nu nog iets dat ik wou schrijven. Ze zijn hier rond geweest om kinderen uit Den Haag op de boerderijen te plaatsen. (...) Als uw kinderen of de jongens of Mevr. met de kinderen misschien allemaal erg ondervoed wordt, dan komen jullie maar een poos op de boerderij. (...) 't Zal natuurlijk voor mij ook druk zijn, maar dan moeten we elkaar maar zooveel mogelijk helpen. (...) Nu ik moet eens weer eindigen. En weet u nu dat er nog wel een plaatsje voor jullie is, als het noodig is. Want die honger is niet prettig en komt alle dagen weer en wordt met de dag nog erger. Nu en verder hopen we dat wij ook op de boerderij mogen blijven wonen. Dat zal vooreerst ook nog wel of misschien als de Engelsen verder optrekken naar de Yselstreek. (...) Nu u schrijf maar eens weer terug of u er verder nog wat voor de bedoeling van ons voelt. Verder het allerbeste en Hartelijk Gegroet van ons allemaal.

Fam. D. Kiezebrink
Middelbeek, Oene

'Wil jij naar Oene?'
Ik glom. Niets heerlijkers dan Oene! Aan onze vakanties had ik de beste herinneringen: kippen en varkens voeren, eieren rapen, mee naar het land, boerenkost eten, vissen in de tochtsloot, wortels van paardebloemen steken voor de konijnen, boven op de hooiwagen zitten, ik genoot. Mijn ouders vroegen een keer wat ik op mijn verjaardag wilde doen: gaan zwemmen, naar de speeltuin, naar een forellenkwekerij, een fietstocht maken of ergens een pannenkoek eten. Ik vroeg: 'Mag ik ook kiezen om hier te blijven?'
Naar Oene! In mijn eentje, want mijn broer zat al bij een tante en

Boerderij De Middelbeek te Oene

mijn zusje was nog te klein. Een kennis wilde me wel brengen, op de fiets, dan kon hij voedsel mee terug nemen. Hij op een grote fiets voorop, ik op mijn kinderfietsje erachter, aan een touw, dan zou hij me slepen wanneer ik moe werd.

We vertrokken vroeg, het was nog donker.'Zullen we nog wat zingen?' vroeg mijn vader. Ik koos voor *Wat de toekomst brengen moge, mij geleidt des Heren hand.* Mijn vader speelde op de piano, dat deed hij anders nooit.

We fietsten over de grote weg die toen nog geen grote weg was. Ik trapte heel hard om het touw slap te laten hangen. We zaten in een rare optocht: hongerlijders op de fiets, met bakfietsen en handkarren, leeg heen, zo vol mogelijk terug. Bij Nutricia in Zoetermeer kregen we soep. Toen er vliegtuigen overkwamen moesten we plat in een greppel gaan liggen. Ergens lag een man onder een kleed, je kon zijn gezicht niet zien, zijn schoenen wezen omhoog. Ze zeiden dat hij dood was. In mijn koffertje had ik een brief van mijn vader in het Nederlands en in het Duits met wat adressen van mensen waar ik misschien wel terecht kon, wanneer mijn begeleider onderweg zou worden opgepakt. We reden er in drie etappes naartoe en sliepen bij kennissen van de kennis. Hij wist onderweg de weg en ik wist de weg in Oene.
Ik sliep met zoon Willem in de bedstee, een huisje in een huis, heel

veilig. Er loeiden geen sirenes, er kwamen geen V2's over. Als het 's nachts onweerde moesten we opstaan en ons aankleden en wachten tot het onweer over was. 'Ik heb al mijn spullen bij de hand', zei ik, 'die kan ik zo meenemen.'
'Wij niet', zei vrouw Kiezebrink. Ik schaamde me. Een boerderij vlakbij brandde wel af, we zijn er nog gaan kijken. Ze maakten een lange rij om emmers met water uit de wetering naar de boerderij te krijgen.

Ik was nog maar een dag of wat in Oene toen de school door de Duitsers werd bezet. Er werd geen les meer gegeven, dus dat kwam mooi uit. Ik praatte Haags, ik wilde graag gauw *Oenes* leren. Willem hielp me daarbij, samen met Gerritje en Betsie, zijn twee oudere zusjes. De zondagsschool werd ergens op de deel van een boerderij in Zuuk gehouden, achter grote koeienlijven. Het was wel heel anders dan op de keurige Westhill-zondagsschool in het Statenkwartier, maar ik voelde me er snel thuis. Ik weet nog hoe mooi ik het vond dat we de allereerste keer *Kinderen van één Vader* zongen, dat lied kende ik:

Hoe wij mogen spreken,
in wat tong of taal,
Kind'ren van één Vader
zijn wij allemaal.

De maanden vlogen om en ik kan me niet herinneren dat ik een ogenblik heimwee had. Ik schreef geen brief, ik kreeg geen brief, de telefoon was nog een onbekend apparaat, ik zei mijn gebedjes voor mijn vader en moeder, mijn broer en mijn zusje en dat al die V2's maar in zee mochten vallen. De rest liet ik aan de ene Vader over.

Ik was de hele dag in touw, leerde nieuwe tafelmanieren, sjouwde hout naar en uit het blokkenhok, goot de melk in de zeef en peuterde er ongedierte uit, hielp met het schoonmaken van de melkbussen, maalde voederbieten aan stukken voor de koeien, aaide de paarden, zag hoe de stier het deed en de hengst en hoe kalfjes en veulens geboren werden. Op een middag hield Willem het achterend van een gans omhoog, net toen die een groot ei aan het leggen was. Ik verzamelde kevers in een potje en zat prinsheerlijk op de bok als we met paard en wagen ergens naartoe gingen. Iedere zaterdag waste vrouw Kiezebrink me van top tot teen, bij de pomp. Mijn haren waste ze met groene zeep, ik moest mijn ogen stijf dichthouden.

Toen we begin april op een dag de pinken naar Oenerbroek hadden gebracht, hoorden we dat er Canadezen in Welsum waren. Op onze sokken, de klompen in de hand, sprongen we over greppels en sloten en renden dwars over de weilanden naar ze toe. Daar liepen ze! Het waren geen Duitse soldaten, dat zag je meteen. Ze hadden camouflagepakken aan en takken op hun helmen en ze droegen grote geweren. Wij erachteraan. Ik had natuurlijk nog nooit van Brueghel gehoord, maar nu kan ik zeggen dat die boerenoptocht van ons een Brueghelaans tafereel was: we dansten en we sprongen in het rond. Willem en ik kregen allebei een pepermuntje van de Canadezen. Na een paar minuten zei ik tegen Willem: 'Heb jij je pepermuntje nog?' 'Ja', zei Willem, 'ik heb hem nog steeds. Dat ding duurt lekker lang.' Na weer een paar minuten hadden we hem allebei nog, tot onze niet geringe verbazing. Het was onze eerste kennismaking met kauwgom.

Eind april werd in Epe het grote bevrijdingsfeest gehouden. Moffenmeiden werden kaal geschoren en uitgejouwd. Het bracht me in verwarring. Eerst moesten ze me uitleggen wat moffenmeiden waren. 'Goed zo', dacht ik, 'neem ze maar te grazen, die vuile landverraders.' Maar toen ik ze als geplukte kippen met angst in hun ogen van dichtbij op een kar zag langsrijden, kreeg ik meelij met ze. Maar dat zei ik niet, ik keek wel uit. Misschien was het wel voor de eerste keer in mijn leven dat ik tegenstrijdige gevoelen had, heel raar was dat.

Op een dag, het was half mei, kwam mijn vader zomaar het erf opstappen; hij had met een Engels legervoertuig kunnen meerijden. Ze hadden thuis niet verteld dat ik in Oene zat, dus ze hadden extra bonnen gehad en een extra portie uit de gaarkeuken. Maar erg veel eten was er ook nu nog niet, zei vader. 'Wil je mee terug of wil je nog wat blijven?' vroeg hij fijngevoelig. 'Ik wil graag nog even blijven.' Met een grote tas vol spek en rogge ging vader naar Den Haag terug.
Ik bleef nog een paar weken voor ik weer naar huis ging. Het was wel wennen. 'Praat nu maar weer gewoon', zei moeder. Dat had ze niet moeten zeggen. Ik stelde voor bij het avondeten de pannen op tafel te zetten in plaats van het eten in schalen te doen, dan hoefden we die ook niet af te wassen. Het voorstel werd afgewezen. 'Wij zitten hier niet in Oene.' Zat ik maar weer in Oene.

We keerden terug in ons oude huis, aan de andere kant van het mijnenveld en de tankgracht, die de Duitsers daar hadden aange-

legd om de Engelsen tegen te houden, wanneer die in Scheveningen zouden landen. Je kon er over een smal pad naartoe. Er stonden doodskoppen op bordjes te waarschuwen dat je niet van dat pad af mocht. Op weg naar school liep ik er iedere dag langs. Een gepensioneerde onderwijzeres uit Nederlands-Indië zorgde na schooltijd voor het achterstallig onderhoud.

Een paar weken geleden ben ik weer eens bij Willem geweest. Gerritje was uit Epe gekomen om koffie te zetten. Dirk Gerrit, een zoon van Willem, zit nu op de boerderij, hijzelf woont in het huisje waar vroeger Evert de knecht zat met vrouw en kind. We zijn allebei oude mannen aan het worden.
Voor ik wegging, leidde Willem me nog even rond over het erf. Heel onaardig van me, maar eigenlijk wilde ik het niet zien. Het is een modern bedrijf geworden met machines en een computer, een grote melkinstallatie en een tractor. Er staan geen paarden meer op de deel, er knorren geen varkens meer in de modder en er ligt geen hooi meer in de hooiberg en op de zolder. De hakmolen van de bieten staat er nog wel, maar ik geloof niet dat hij nog in gebruik is. Willem wees trots naar wat ze allemaal nieuw hebben gebouwd en ik zocht naar wat nog net zoals vroeger is.

Website Hugo Landheer (n.a.v. AE 157)

Oranje ezeltje (www.hugolandheer.nl)

Zie verder pagina 59

Gerrit Rietveld in Epe

Drs. Dianne Hamer

In de bossen van Epe, op de terreinen van Defensie langs de weg naar 't Harde, liggen enkele opmerkelijke woonhuizen: één daarvan is het woonhuis aan de Stenen Komweg. Dit huis geniet een aparte status omdat het ontworpen is door de bekende architect Gerrit Rietveld.

Gerrit Rietveld (1888-1964) ging onmiddellijk na de lagere school in de leer bij zijn vader, die een meubelwerkplaats had aan de Poortstraat in Utrecht. Hij werkte er van 's ochtends vijf uur tot 's avonds zeven uur voor een dubbeltje in de week. Hier werden massieve meubelstukken gemaakt in een historiserende stijl met protserige uitsteeksels en sierrandjes, die door Rietveld werden verafschuwd.
Hij zei later over deze periode dat hij het er alleen uit had gehouden omdat hij iedere vrije minuut voor zichzelf kon tekenen. Wel ontstond in deze periode zijn waardering voor het vakmanschap van de meubelmaker. Tussen 1904 en 1908 volgde hij als zeer

getalenteerde leerling een avondcursus bij het Kunstindustrieel Onderwijs der Vereeniging 'Het Utrechtsch Museum van Kunstnijverheid' waar hij les kreeg in tekenen, proportie-, stijl- en ornamentenleer. In diezelfde jaren volgde hij ook een meer theoretische cursus bij de architect en meubelmaker P.J.C. Klaarhamer, een geestverwant van H.P. Berlage.
Gerrit Rietveld werkte tot 1917 in het bedrijf van zijn vader. In dat jaar begon hij een eigen meubelmakerij aan de Adriaan van Ostadelaan in Utrecht. Hij ontwierp meubelen die opvielen door hun sobere en strakke vormgeving. Bij iedereen is ongetwijfeld de roodblauwe leunstoel bekend, die een icoon van de twintigste-eeuwse meubelkunst is geworden.

In 1919 begon hij als architect en in 1924 werd zijn eerste huis, het Schröderhuis in Utrecht, opgeleverd. Een jaar later deed hij zijn meubelwerkplaats over aan Gerard van de Groenekan, die vanaf 1918 bij hem in dienst was.
Rietveld heeft in de loop van veertig jaar rond 100 woonhuizen gebouwd. Het ontwerpen, bouwen en inrichten van woonhuizen was zijn belangrijkste activiteit. Het liefste deed hij alles zelf, want Rietveld hield ervan in betrekkelijk korte tijd kleinschalige projecten te realiseren. Hij had een ambachtelijke instelling en dan zijn kleine projecten beter te beheersen dan grote.
Vóór de jaren '50 (en soms ook nog wel daarna!) vonden zijn ideeën geen ingang bij de overheid, die vooral bij grote projecten geen malligheden wilde. Bij kleine projecten kon er nog wel eens iets door de vingers gezien worden. Intellectuelen en kunstenaars voelden zich wél door zijn ideeën aangesproken en voor velen van hen ontwierp Rietveld een woonhuis.

Rietveld besteedde altijd veel tijd en aandacht aan zijn opdrachtgevers, hoe bescheiden de opdracht ook was. Hij voelde zich altijd zeer vereerd met een opdracht en wilde de bewoners van het toekomstige huis goed leren kennen en ging zelfs, als dat mogelijk was en hij daarvoor de tijd had, bij hen logeren. Meestal zag hij kans om zijn eigen ideeën door te voeren, terwijl hij op zijn uiterst vriendelijke manier de mensen het gevoel gaf rekening te houden met hun wensen. Er waren maar weinig opdrachtgevers bestand tegen zijn subtiele overredingstactiek! Rietvelds huizen zijn meestal sober, vaak spartaans en hebben een dwingend karakter.

De opdrachtgever voor de bouw van het huis aan de Stenen Komweg was Willem Penaat (1875-1957), een binnenhuisarchitect en

meubelontwerper en een vriend van Rietveld. Hij werkte voor de firma Metz & Co., waar hij vanaf 1924 hoofd van de meubelafdeling was. Rietveld en Penaat waren allebei betrokken bij de verbouwing van het Metz-filiaal in Den Haag in 1934.
Penaat heeft zich als meubelontwerper en vooral als organisator ingezet voor een technische en esthetische productverbetering; in zijn vijftigjarige loopbaan richtte hij zich aanvankelijk met name op de smaakontwikkeling van en de meubelproductie voor arbeiders. De laatste vijfentwintig jaar van zijn loopbaan was hij vooral als meubelontwerper *pur sang* werkzaam.

Over de relatie tussen Penaat en Rietveld merkte de architect Oud op: 'De wisselwerking Penaat-Rietveld lijkt mij hoogst belangrijk. Of verbeeld ik me, dat Penaat lichter werd door Rietveld en dat Rietveld bezonkener werd door Penaat? Als het de goede eigenschappen van beiden niet in het gedrang brengt, kan het winst betekenen.'

Willem Penaat was de eigenaar van een stuk heidegrond aan de Stenen Komweg. Hij wilde hier een (zomer)huis laten bouwen voor zichzelf en zijn zuster. Uit een brief aan de architect Oud van juni 1937 blijkt dat Penaat oorspronkelijk dacht aan een prefab-huis. Mogelijk heeft hij overwogen om een verplaatsbaar houten zomerhuis van Rietveld aan te schaffen. Het werd een witgekalkt bakstenen huis, gebouwd in 1938, met een rieten dak en een hoge stomphoekige glaspui aan de zuidzijde. Door deze glaspui krijgen woon- en werkkamer volledig licht. Op het eerste gezicht doet het huis on-Rietveldiaans aan, maar bij bestudering van de voorgevel en de verhoudingen wordt de hand van de meester zichtbaar, vooral in de deur- en raampartijen. De trap van de woonkamer naar de

slaapkamer lijkt ongedragen zonder pijlers sierlijk naar boven te draaien, maar wordt gedragen door onopvallende metalen randen. Dit alles getuigt van Rietvelds aandacht voor lichtinval, openheid en een optimale benutting van de ruimte. Meestal gaf Rietveld de voorkeur aan bepaalde stilistische elementen, zoals platte daken, wit gepleisterde muren en rechte lijnen, maar schuine daken van riet, groen geschilderde planken en gebogen lijnen zijn door hem nooit principieel uitgesloten.

Van 1943 tot 1946 bewoonde Willem Penaat het huis permanent. Het rieten dak is in februari 1949 in vlammen opgegaan door vonken uit de open haard. De brandweer was snel ter plaatse, maar kon door gebrek aan bluswater weinig uitrichten en slaagde er pas na 5½ uur in, door gebruik van zand, de brand meester te worden. In januari 1951 werd wat van het huis nog over was, door de staat van Penaat aangekocht en bij de Domeinen in beheer gegeven. Begin 1953 werd het door de Genie hersteld en van een nieuw pannendak voorzien. Sindsdien is het gebruikt voor permanente bewoning.

Rietveld bemoeide zich bij het ontwerpen van een huis met de kleinste details; het was niet ongebruikelijk dat hij de vrouw des huizes voorschreef waar ze de snijbonenmolen moest opbergen en waar de klutser moest hangen. Vaak ontwierp hij aangepaste meubelen en kregen al bestaande Rietveldmeubelen een plaats in het interieur. Het ontwerpproces begon bij Rietveld meestal bij het interieur.

Het interieur van Rietvelds huizen vloeide, voor zover mogelijk, over in het exterieur. De relatie tussen architectuur en landschap had zijn levendige belangstelling. Hij maakte er veel werk van de vaak bijzonder fraaie en uitgestrekte terreinen te verkennen en werd daarbij dikwijls vergezeld door de bekende tuinarchitecte Mien Ruys. Op een van hun tochten nam hij een grote houten lijst in de auto mee, die hij bleek te gebruiken om het uitzicht uit toekomstige vensters te beoordelen.

Het huis aan de Stenen Komweg is mooi gelegen in het bos dat deel uitmaakt van het interieur door de grote ramen in de woonkamer. Er is hier duidelijk sprake van een wisselwerking tussen architectuur en natuur. De heer en mevrouw Terpstra, die het huis al 40 jaar bewonen, hebben dit aspect van het bijzondere huis dan ook altijd zeer gewaardeerd en zijn altijd onder de indruk gebleven van het natuurschoon om hen heen.

Willem Penaat heeft zorg gedragen voor het interieur van het huis, voor de materialen, meubelen, kleurencombinaties e.d. De muren en plafonds waren in wit schuurwerk uitgevoerd, de vloeren waren bedekt met Genemuider matten. De overheersende kleurcombinatie was wit in verschillende lichte nuances, met op enkele plaatsen iets grijs, zwart voor enige onderdelen. Dan was er nog natuurkleur van het gespoten berkenhout van het meubilair. Door enkele kleurige schalen en glazen vazen met een paar bloemen uit het bos werd er wat meer kleur in het interieur gebracht.
Door de jaren heen zijn er natuurlijk veranderingen aan het huis zelf aangebracht en het oorspronkelijke ontwerp is nog wel te herkennen, maar het staat niet op de monumentenlijst. Van het oorspronkelijke meubilair is alleen nog een wandkastje over.
Zodra de heer en mevrouw Terpstra het huis verlaten, zal het gesloopt worden.

Literatuur en bronnen:

Corrie van Adrichem, *Willem Penaat Meubelontwerper en organisator 1875/1975,* Rotterdam 1988
Gesprek met de heer en mevrouw Terpstra, 28 februari 2007
Marijke Küper en Ida van Zijl, *Gerrit Th. Rietveld 1888-1964, Het volledige werk,* Centraal Museum Utrecht 1992
'Rietveld-huis is klein en diepverscholen pareltje', *Stentor*, 25-05-2004
'Afbraak landhuis mag niet', *Stentor,* 14-04-2006
G.H. Rodijk, *De huizen van Rietveld*, Zwolle 1991

Ampt Epe werkt, samen met Rotary Epe, aan een canon voor de gemeente Epe

Wim van 't Einde

De Rotary van Epe bestaat dit jaar 60 jaar. Toen men nadacht over een manier om dit jubileum gestalte te geven, kwam men op het idee om samen met onze vereniging een canon voor de gemeente Epe op te stellen.

Deze canon is geïnspireerd door de canon die vorig jaar voor de Nederlandse geschiedenis werd opgesteld. Zoiets zou ook voor de gemeente Epe beschikbaar moeten komen—een aantal aspecten uit de geschiedenis die eigenlijk elke inwoner van onze gemeente zou moeten weten. Deze aspecten zullen globaal worden uitgewerkt in artikelen van circa 500 woorden.

Rotary en Ampt Epe hebben daarna een aantal commissies benoemd die het plan zullen realiseren. Allereerst werd een lijst met vijftig onderwerpen opgesteld die zouden moeten worden behandeld. Deze lijst is op de site van onze vereniging geplaatst (www.ampt-epe.nl). Daarna werden mensen gezocht die een artikel over deze onderwerpen willen schrijven.

Momenteel zijn de eerste artikelen gereed en wordt aan de overige artikelen gewerkt. De voorlopige planning is de canon in het najaar te presenteren. U wordt via ons blad op de hoogte gehouden van de vorderingen.

3000 vC/Epe	Prehistorie: standvoetbekercultuur/klokbekercultuur—**Grafheuvels**
500 vC/Vaassen	IJzertijd—**Celtic Fields**
0/Emst	Romeinen in Nederland; komen nauwelijks op de Veluwe, maar zouden **een weg** hebben aangelegd waarvan resten te vinden zijn aan de Langeweg
Ca. 800/Epe	Kerstening/Karolingische tijd, kerken gesticht, gouwstructuur (Felua, Hamaland) - **Epe hoofdkerk/Vaassen genoemd**

150 jaar brandweer in Vaassen Deel 1: Wat voorafging

Wim van 't Einde

De Vaassense brandweer vierde in 2006 haar 150-jarige jubileum. Een prachtige leeftijd natuurlijk en een goede reden om in *Ampt Epe* aandacht te besteden aan de oprichting van dit corps.

Brand is van alle tijden en het bestrijden ervan dus ook. Want wie ziet graag het hele hebben en houden in rook opgaan. Er verdwijnen allerlei kostbare spullen en dierbare herinneringen.
De plaatselijke omstandigheden brachten brandgevaar met zich mee. Immers, veel huizen waren met riet of stro gedekt en de verwarming en de lichtvoorziening bestond uit open vuur. Er bestond dus steeds het gevaar dat er ergens brand ontstond.

Na de Franse overheersing begon de overheid steeds meer te beseffen dat preventie een goed middel was om branden te voorkomen. Al snel ontstond bijvoorbeeld een verordening voor het veilig roken en uitkloppen van een pijp in de open lucht. De veldwachters moesten erop toezien dat deze verordening werd nageleefd. De boete voor zo'n overtreding van de verordening bedroeg maar liefst drie gulden, voor velen een heel weekloon.
Enkele vermogende particulieren schaften kleine eenvoudige handspuitjes aan, zodat er in 1815 drie van deze spuiten in Vaassen aanwezig waren. Voor deze spuiten moest het water vanaf de waterwinplaats met emmers worden aangedragen.

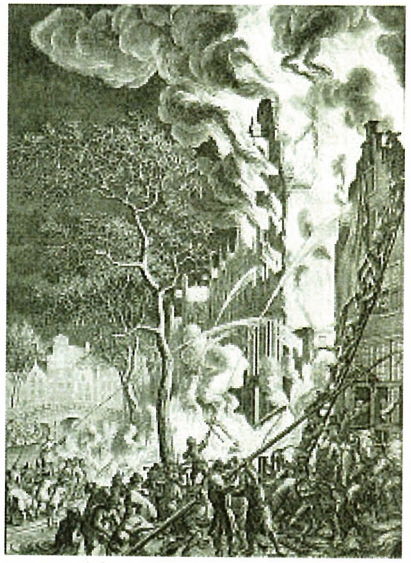

Eind 1821 werd in de gemeente Epe voor het eerst een Brandweerreglement vastgesteld. Daarin werd onder andere geregeld dat buren moesten zorgen voor zo veel mogelijk water om de brand te kunnen blussen en, wanneer de brand 's nachts moest worden geblust, ook voor voldoende licht. De nachtwachten dienden de brand in het dorp om te roepen, zodat iedereen op de hoogte was van de plaats van de brand. Met het luiden van de kerkklokken werd tevens aangegeven dat er brand was en dat de dorpelingen moesten komen helpen bij het blussen van de brand.
De hogere overheid drong er bij de gemeenten op aan om het blusmateriaal te verbeteren. Na het afbranden van twee Vaassense woningen in 1833 bleek nog eens duidelijk dat de particuliere brandspuiten daartoe onvoldoende vermogen hadden. Een brandspuit van 't Loo moest hulp bieden. Het duurde echter nog tot rond 1840, voordat in Vaassen de eerste twee brandspuiten op kosten van de gemeente werden aangeschaft.

Zelfs met het verbeterde materiaal bleef het moeilijk een brand te blussen. Het materiaal bleef te klein en er was geen goed geoefende groep mensen die een brand effectief wist te blussen. Iedereen deed wat goed was in eigen ogen en dat gaf ook de nodige problemen. In 1854 brandden weer twee Vaassense huizen af (op de plaats waar nu het postkantoor staat en de vroegere winkel van Bervoets). Ook hier bleek weer dat de capaciteit van de spuiten onvoldoende was. Weer moest een beroep worden gedaan op de brandspuiten van 't Loo. Deze waren inmiddels voorzien van een pomp waarmee ze zelf het water konden aanvoeren. De aanwakkerende wind bracht aanzienlijk gevaar met zich mee. Het scheelde niet veel of er waren meer huizen in rook opgegaan. Een ander probleem was dat de gemeentelijke middelen niet als ondersteuning uit andere plaatsen werden aangevoerd.

Bij dit laatste speelde ook een anekdote over Koning Willem III en de Vaassense notaris.
Koning Willem III was onderweg van Niersen naar Vaassen toen hij merkte dat er in het dorp brand was uitgebroken. Hij nam de leiding over het bluswerk op zich en liet iedereen daar een bijdrage aan leveren. Eén persoon weigerde echter om te helpen en antwoordde: 'Ik ben de notaris van het dorp.' Hij zal de repliek op zijn antwoord niet hebben verwacht: 'Ik ben de Koning der Nederlanden en ik gelast u te helpen.'
Ook deze brand had grote gevolgen kunnen hebben voor de bebouwing van het dorp. Door de aanwakkerende wind was het risico groot dat het vuur oversloeg op andere gebouwen. Dit kon gelukkig worden voorkomen.

Niet alleen de notaris kreeg het van de koning te verduren. Ook de burgemeester verscheen naar het oordeel van de koning te laat. De woordenwisseling tussen beiden liep hoog op en ternauwernood kon door een aantal aanwezigen worden voorkomen dat de burgemeester zijn ontslag indiende. In de raadsvergadering van 4 november 1854 komt de burgemeester uitvoerig terug op deze gebeurtenis en besluit de raad om nieuwe spuiten aan te schaffen. Om de aanschaf te kunnen betalen wordt 300 bunder heide verkocht. De spuiten waren verbeterd, maar een brandweercorps werd nog niet opgericht....

(wordt vervolgd)

Bron:
In vuur en vlam..., uitgave ter gelegenheid van het 130-jarig bestaan van het Vaassense vrijwillige brandweerkorps op 16 september 1986

Koninklijke Brandspuit van Paleis 't Loo. Inzet: Koning Willem III.
(Fotoarchief Apeldoornse Brandweer)

Kerkgeschiedenis Oene, 1176-2000 (3)

De kerk te Oene en haar bezittingen onder het bestuur van de ambtsjonkers

J. de Graaf

Wandbord

In Gelderland komen we de ambtsjonkers tegen tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden, van 1588 tot 1795. Deze adellijke personen werden beëdigd in een ambt, waardoor ze zitting konden nemen in de rechtbank. De rechtbank was in deze tijd een wandelend (mobiel) gerecht en werd in 1765 in Epe gehouden. Naast de rechterlijke functie hadden de ambtsjonkers ook nog een financiële functie. Hierdoor kregen ze toezicht op de kerkelijke goederen en financiën.

Het ambt Epe, zoals men toen over het gebied in en rondom Epe sprak, is vergelijkbaar met de gemeente Epe, zoals we die nu kennen. De dorpen werden toen kerspelen genoemd, d.w.z. kerkdorpen (plattelandsgemeenten met een eigen kerk). Vóór de reformatie vielen deze kerspelen onder het kerkbestuur van het bisdom Utrecht. Na de reformatie veranderde dit en werden de belangen van de kerkdorpen behartigd door de geërfden, onder toezicht van de ambtsjonkers. De belangen van kerk en school namen hierbij een belangrijke plaats in.

Toen in maart 1578 graaf Jan van Nassau stadhouder werd in Gelderland, werd in alle steden, die niet door de Spanjaarden bezet werden, de Gereformeerde Kerk de heersende kerk. De Arnhemse predikant Johannes Fontanus had grote invloed op de inrichting en uitbreiding van deze kerk in Gelderland. Zo werden in Arnhem op 20 en 21 augustus 1579 en in Zutphen in januari 1580 (kerkelijke) synoden gehouden. Dit leidde er uiteindelijk toe dat de Gelderse Staten in 1582 de rooms-katholieke godsdienst verboden. Toch zou het in Gelderland, zo ook in Oene, nog tot 1592 duren, voordat de

Gereformeerde Kerk volkskerk werd. Een van de problemen was dat in de meeste gemeenten waarin rooms-katholieke geestelijken werkzaam waren, zij wel de voorgelegde - gereformeerde - geloofsartikelen onderschreven, maar er niet van harte mee instemden.

De kerkorde van de Synode te Dordrecht (1618/19) werd in Gelderland gunstig ontvangen. Gehoorzaamheid aan de overheid werd door deze synode uitdrukkelijk voorgeschreven. De plaatselijke overheid had het toezicht op de handelingen van de kerk. Zo gebeurde het dat de kerkrekening werd opgemaakt onder toezicht van de ambtsjonker. Deze hield ook toezicht bij verpachtingen van landerijen van de kerk. Bij deze handelingen waren ook altijd de predikant en de schout van Epe aanwezig, als bestuursambtenaar. Als schout van Epe worden met name genoemd: Gerart ten Holte (1639), Willem van Hoeclum (1675), Cornelis Bigge (1671), A. ten Busch (1716), D. Brouwer (1721) en Gerrit Gerrits Verwalter (1722). Deze rechtspersonen werden aangesteld door de stadhouder en het Provinciale Hof. Hun functie bewoog zich op rechterlijk en burgerlijk terrein, maar de kerkelijke belangen vielen hier dus ook binnen. In 1771 vroeg koster Jannes van Loo uit Oene per brief aan ambtsjonker Willem van Haersolte tot Yrst hoe hij het halen en brengen van predikanten uit de classis moest regelen. Het geval wilde dat Oene vacant was door het vertrek van ds. J.B. van Blijenburg en dat ook de kerkmeester Albert Hendriks Bredenoort afwezig was. Om voor het vervoer van de predikanten voor de te vervullen kerkdiensten een goede regeling te treffen, werd de ambtsjonker ingeschakeld. Ook moest deze ambtsjonker zijn instemming betuigen met het beroepingswerk volgens reglement artikel 11 uit *Het Reglementenboek op de Veluwe*.

In het kerkboek van 1639 is een akte van 7 maart opgenomen, waarin het gaat over een verpachting van een hofstede van de kerk te Oene. Deze verpachting moest plaatsvinden onder toezicht van ambtsjonker E. van Isendoorn à Blois. Bij het vaststellen van de kerkrekening op 18 juli 1716 is ambtsjonker A. van Linden aanwezig. En op 2 oktober 1722 is er een verpachting van kerkelijke landerijen en de Sint Anthonievicarie te Oene onder toezicht van de ambtsjonkers Gerard Witten en Frederik Joan van Isendoorn à Blois. Deze laatste was ook heer van de Cannenburgh te Vaassen. Zoals inmiddels wel is gebleken, hadden de ambtsjonkers een sterke stem in het gebeuren van de kerk.

De Oener kerk tijdens de Franse Revolutie ....

Als gevolg van de Franse Revolutie in 1795 maakte de Republiek der Verenigde Nederlanden plaats voor de Bataafse Republiek. De Fransen werden over het algemeen met gejuich binnengehaald en de regering werd overal veranderd. Vrijheid, gelijkheid en broederschap was de leus.

Wapenbord

Dit gebeuren ging ook Oene niet voorbij. In Oene werden op 9 februari 1795 Willem Bredenoort en Arend Nijenhuis tot volksvertegenwoordigers gekozen. Tevens werden alle bijzondere privileges opgeheven. Zo kregen de kerkmeesters in Oene opdracht om de deuren voor de zetels van de particulieren weg te nemen. Waarschijnlijk betrof het hier de banken van de kloosterbewoners. De rouwborden van vroegere families van het klooster die in de kerk hingen moesten eveneens verwijderd worden. Dit alles werd door de Fransen nauwlettend in de gaten gehouden.

Of het een of ander niet tot genoegen van de Fransen gebeurde of dat het uit pure vernielzucht geweest is, feit is dat er een enorme ravage in de Oener kerk is aangericht door Franse soldaten. De ramen in de kerk werden aan diggelen geslagen, de preekstoel werd vernield en ook de kanselbijbel moest het ontgelden. Deze is met een sabel uit elkaar geslagen. Of dit nog niet genoeg was, werden de banken waarvan de deuren verwijderd waren, verbrand. Door dit optreden lieten de Franse soldaten bepaald geen goede indruk achter bij de Oener gemeenschap.

Op 16 mei 1795 werd het Verdrag van Vrede en het verbond tussen de Franse en de Bataafse Republiek gesloten. Dit moest ook in Oene van de preekstoel afgekondigd worden. De toenmalige predikant, ds. L. Meenderink, deed dit echter niet. Daarnaast weigerde hij de eed af te leggen op de rechten van de mens. Een en ander is misschien niet zo verwonderlijk na de aangetroffen chaos in het Oener godshuis. Het gevolg was echter wel dat hij in conflict kwam met het Provinciaal College van Politie, Financiën en Algemeen Wel-

De kerk en het schoolhuis /de kosterswoning, zoals tekenaar/schilder P. Visser het zag in 1854

zijn in Gelderland. In Oene gingen de ontwikkelingen ten gevolge van de Revolutie gewoon verder. Op 21 september 1795 werd de vrijheidsboom geplant en de Bataafse vlag op de toren gehesen.

Op 15 december 1795 stuurde het Gelders College een ambtelijke brief aan het ambtsbestuur in Epe met het bevel dat alle predikanten een belofte moesten ondertekenen, waarin stond dat ze de grondwet eerbiedigden en op geen enkele wijze zouden tegenwerken. De Oener predikant moest binnen 14 dagen na dato eigenhandig deze belofte aan de president van het ambt Epe overhandigen.

Op 9 juni 1796 volgde er weer een brief waarin de Oener predikant gelast werd het bestuur van Gelderland met respect te behandelen. Het zal ongetwijfeld voor ds. Meenderink een moeilijke tijd geweest zijn. Op 5 augustus 1796 besloot de Nationale Vergadering dat kerk en staat voortaan gescheiden zouden zijn. Dit betekende ook dat de kerkgenootschappen zichzelf financieel bedruipen moesten. De Gereformeerde Kerk (hervormd) verloor hierbij als leidende kerk haar bevoorrechte financiële positie. In 1796 werd deze staatsregeling echter weer gedeeltelijk herroepen; hierdoor werden in 1802 de predikantstraktementen ten dele hersteld. Maar met het onderhoud van de bouwvallige kerktoren in het vooruitzicht bleef het voor de Oener kerk een zware tijd.

... en de gevolgen van de Franse Revolutie

Ten gevolge van de Franse Revolutie in 1795 verloor de kerk via een staatsregeling haar bevoorrechte financiële positie. Ook leverde de verordening van de scheiding tussen kerk en staat de nodige problemen op voor het onderhoud van de Oener kerk, terwijl nog steeds de bouwvallige kerktoren nodig gerepareerd moest worden.

Nu was voor de kerkelijke gemeente in Epe door het ambtsbestuur een schikking getroffen voor het onderhoud en de administratie. Met deze wetenschap ging een delegatie uit Oene, bestaande uit ds. L. Meenderink en de kerkmeesters W. Bredenoort en R. Oosterbroek, naar het ambtsbestuur met het verzoek om voor de kerkelijke gemeente van Oene eenzelfde schikking te treffen.
Na een uitvoerige discussie werd er een overeenkomst gesloten, die op 21 maart 1805 in negen artikelen omschreven werd. Het kwam er in het kort op neer dat de kerkelijke gemeente het kerkgebouw, de pastorie en het schoolhuis (tegenwoordig de kosterswoning) in eigendom mocht houden, met daarnaast alle goederen en gelden die bij de kerk en de pastorie behoorden. Daarnaast moest het vaststellen van de kerkenrekening onder toezicht van de predikant en de ambtsjonker geschieden.
Inmiddels vertoonde de toren van de kerk steeds meer gebreken en lekkages vanwege de slechte toestand van de muren. Dit werd onder de aandacht van het ambtsbestuur in Epe gebracht. Na het inwinnen van adviezen van architecten en een prijsopgave besloot het ambtsbestuur op 14 september 1850 het kerkbestuur te machtigen om tot reparatie over te gaan. De reparatie moest op de minst kostbare wijze gebeuren, onder toezicht van architect Jan de Groot. De reparatie op zich kon uitgevoerd worden met planken die in de kerk voorhanden waren. Op 5 december 1805 besluit het ambtsbestuur dan eindelijk aan de kerkmeesters van Oene te schrijven dat zij zo spoedig mogelijk tot het dichttimmeren van de toren moeten overgaan.

Op 29 mei 1809 wordt in een officiële brief van het ambtsbestuur aan de predikanten van Epe en Oene meegedeeld, dat de ambtsjonkers geen bemoeienis meer wilden hebben met de controle op de kerkelijke financiën. Aanleiding voor deze brief was een koninklijk decreet van 2 augustus 1808 waarin vermeld stond dat de kerkelijke gemeenten voor de controle op hun financiën zelf gecommitteerden moesten benoemen. Het zou in Oene nog tot 1812 duren, voordat een commissie aangesteld werd voor deze controlefunctie. Bij Koninklijk Besluit van 30 juli 1816 wordt de kerkenraad in Oene belast met de toezichthoudende taak op de financiële administratie en de commissie.

De kerkenraad heeft op 12 juli 1818 de in 1812 benoemde commissie van toezicht weer ontslagen. De kerk werd in die tijd geregeerd middels koninklijke besluiten. Met het *Algemeen Reglement* van 1816 trachtte Koning Willem I de van haar rechten vervallen kerk te herstellen. In dit *Algemeen Reglement* (een soort kerkorde) kreeg de Gereformeerde Kerk te maken met bindende voorschriften. Ook onderging de kerk een naamsverandering, n.l. 'De Hervormde Kerk in het Koningrijk der Nederlanden', welke later veranderde in de 'Nederlandse Hervormde Kerk'. Vanuit de Hervormde kerk ontstond in 1834 de Afscheiding, waaruit later de Gereformeerde Kerk ontstond. Voor Oene is over deze Afscheiding geschreven in de Oener Krant nr. 2 van juni 1997.

Foto's bij dit artikel: Dianne Hamer

Schrijftalenten bij onze lezers?

De redactie vraagt zich af of er onder onze lezers misschien mensen zijn die wel eens (hoeft niet op regelmatige basis, mag ook eenmalig) een artikel voor ons blad willen schrijven.

Zelf denken wij bijvoorbeeld in dit verband aan artikelen over een van de diverse industrieën in Vaassen (Utermöhlen, Venz of Vulcanus bijvoorbeeld). Natuurlijk zijn ook bijdragen uit/over de andere 'dorpen' welkom!

Ook als u andere interessante onderwerpen weet, waarover u meer weet of meer wilt weten, horen wij die graag. Wij staan open voor uw suggesties!!

Op Den Esschert

Dierbare herinneringen uit de buurtschap Zuuk, opgeschreven door Henny Berghorst-Dul

Geboren op Den Esschert over het kanaal, wil ik wat dierbare herinneringen opschrijven.
Mijn vader was Albert Dul, zoon van Jan Dul en Hendrikje Bijsterbosch. Mijn moeder heette Aaltje Voordepoorte. Het huisje waar ik geboren ben, stond een eindje de Notenweg op, toen nog een zandweg.

Opa Dul

Bij de zomerdag was het er zo mooi. Langs de berm van de weg bloeide het pijpenkruid en nog veel meer, zoals blauwe klokjes, ereprijs en boterbloemen. Hoewel we het thuis niet breed hadden, heb ik hier een goede jeugd gehad. Ik ben er niets tekort gekomen.
Opa Dul, die bij ons woonde, had een koe, wat kippen en varkens. Tot op hoge leeftijd zorgde hij daarvoor. Opa is 92 jaar geworden.

Mijn vader werkte buiten de deur, o.a bij de waterleidingmaatschappij. Daarnaast verdiende hij in de zomer zijn brood met het verbouwen van bonen. Dat bonenland zie ik nog zo voor me. Naar mijn idee was het heel groot. 's Morgens heel vroeg moesten de bonen geplukt worden, want nog diezelfde dag gingen deze naar de veiling in Deventer. Hiervoor werden de mensen uit de buurt ingeschakeld. Dat was een secuur werkje, waar ik niet aan te pas kwam. Stel je voor dat ik te dunne bonen eraf zou halen of dat ik de pollen misschien zou beschadigen. Nee, dat was 'grotemensenwerk'. Maar ik ging wel de koffie brengen 's morgens vroeg. Dan was het gezellig bij elkaar. Ik kijk zo mooi op die morgens terug.

Het huis aan de Notenweg

Ook weet ik nog goed, hoe we 's winters over *Jan Duls-weggien*, een pad tussen ons huis aan de Notenweg en het Koepad, naar 'Keizerskäärksien' liepen. Soms was het er zo pikkedonker dat mijn vader ons ophaalde met de luchte. Het zijn kleine dingen die me nog helder voor ogen staan.

Henny Dul heeft de 1e prijs

Mijn lagereschooltijd heb ik doorgebracht op de Zuukerschool. Ik heb er een fijne tijd gehad. Het hoogtepunt was wel het Zuukerfeest. Daar leefde je het hele jaar naartoe. Ik deed vaak mee met ringsteken in een karretje met een paard ervoor. We hadden thuis geen paard, maar ik ging dan samen met de buurjongen Marten Frederiks, want daar hadden ze wel een paard en een karretje. Het was zo mooi om al die versierde karretjes te zien. Zo ging je in optocht door Zuuk. Later heb ik ook wel meegedaan op de fiets.
Ook heb ik eens de eerste prijs behaald

met een versierde fiets: ƒ 2,50!!! Wat was je dan rijk. Ik weet nog dat ik toen een zuurstok heb gekocht op het feest.

Bij het 25-jarig bevrijdingsfeest werd (net als in de andere buurten) op Den Esschert ook een praalwagen gemaakt. Den Esschert was een hechte buurt en onze praalwagen werd gemaakt bij Jan Frederiks. De hele buurt kwam eraan te pas. De bloemen haalde je uit de natuur, o.a. op de Schobbert. Geld om bloemen te kopen was er niet.
Ook zag je op alle toegangswegen in Zuuk grote versierde erepoorten. Het thema voor onze wagen was: 'De fakkel der bevrijding, ontstoken in Normandië'. Mijn vader moest minister-president Drees voorstellen, een der grote voormannen uit die tijd. Dat was wat! Naast hem stonden Henk Dul, Hendrik Noteboom, Marten Frederiks en Bernard van den Burg. Op de bok zat Ab Hulsbergen. Midden op de prachtig versierde wagen stond een grote fakkel die brandde. Ze kregen de eerste prijs en 's avonds werd er door de hele buurt bij Jan Frederiks in het kookhuis feestgevierd.

Dit zijn zomaar wat dierbare herinneringen uit de buurt waar ik geboren ben.

25-jarig bevrijdingsfeest:de praalwagen van Den Esschert

De schilderkunsten van Koningin Wilhelmina

Frans Schumacher

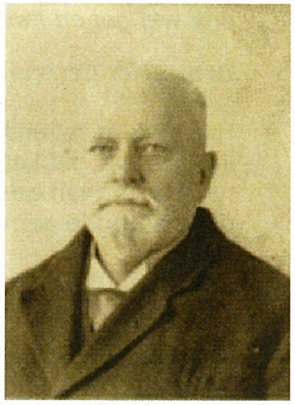

De heer Cleve

'Tot de meest geliefkoosde bezigheden van de Koningin in Haar vrije uren behooren het schilderen en photographeeren. Dikwijls kan men Haar in de omgeving van het Loo-paleis zien, gezeten op een vouwstoeltje, bezig naar de natuur te schilderen of met de camera gewapend het bosch intrekkend.

Herhaaldelijk ook gaat de rit naar Vaassen, waar de Koningin dan voor het vermaarde slot 'De Cannenburgh' uitstapt, om in het park te gaan schilderen. De eigenaar, de heer Cleve, een vermogend Duitsch kunstschilder, die gewoonlijk maar een gedeelte van den zomer op het slot vertoeft, heeft zijn bezitting daartoe geheel ter beschikking van H.M. gesteld.

De Koningin is in deze bij uitstek rustige en romantische omgeving dus geheel vrij en menig gelukkig geslaagd doekje van Haar hand zou er van kunnen getuigen, dat Zij hare uren wel besteed heeft. Maar het publiek zal wel nooit in de gelegenheid zijn, hierover te oordeelen, want de kunstvoortbrengselen van de Koningin blijven, zooals voor de hand ligt, uitsluitend voor intiemen kring bestemd.

Ten paleize plaatst H.M. zich ook wel eens voor het klavier of zoekt zij verpoozing in de lectuur, doch het liefst van alles zijn haar de lange, opwekkende rijtoeren over Hoog-Soeren, Wiessel en vooral naar het Aardhuis te Hoog-Soeren, dat in 1861 op last van Willem III werd gebouwd.

Een geliefd vermaak van het Koninklijk gezin is het roeien op den grooten vijver. Daarbij wordt altijd gebruik gemaakt van de slanke bootjes uit het nabij gelegen schuitenhuis, waarin zich ook een kostbare ivoorkleurige gondel bevindt, door den prins aan Zijne ga-

de geschonken. Een indertijd genomen proef met een motorboot schijnt niet voldaan te hebben.

Bij de roeipartijtjes gaat het heel intiem-gezellig toe en de Koningin, hoe ernstig Haar blik soms kan zijn, durft, als het pas geeft, ook wel gul en hartelijk lachen.'

Bron: *Het Centrum*, 7 december 1912

Hoe het, in tegenstelling tot de eerder genoemde gedachte—namelijk dat het publiek nooit iets van de schilderkunsten van Wilhelmina zou kunnen gaan zien— toch mogelijk werd, kunnen we lezen in onderstaande aankondiging van bijna een jaar geleden:

Koningin Beatrix opent Wilhelmina-tentoonstelling
Gisteren, 12 mei 2006, opende Koningin Beatrix de tentoonstelling over Wilhelmina en haar schilderijen op Paleis het Loo. Pieter van Vollenhove kwam mee en samen bekeken ze de kleding die Wilhelmina droeg als ze schilderde en haar vele schilderijen. De tentoonstelling is vanaf 13 mei te zien in de westelijke vleugel van Paleis het Loo in Apeldoorn.

Van een kuipersdochter en een koetsier (3)
Een kleine Eper idylle

Lijda van den Bremen-Jonker

Hier hebt u mijns inziens de mooiste foto uit het boekje! (Zo schrijft drs. G.P. ter Braak in zijn boekje: *Epe in oude anzichten.*) *Dit voetpad, de latere Wemeweg, liep van café Hennephof (de Oude Munt) aan de Willem Tellstraat naar de Beekstraat langs de oude pastorie: de Weme, rechts schemerend door de bomen, waar toen meester Van de Bosch woonde. De akkers ter weerszijden van het pad vormden de Wehmekamp (later verbasterd tot Wevenkamp). Het hoge huis links is Beekzicht, aan de Beekstraat gelegen, evenals de andere huizen links op de foto uit 1900 toen Epe echt nog een dorpje was.*

Doch laten we deze kleine idylle op een elegante wijze beginnen met onze kuipersdochter, want dames gaan nog altijd voor en elk begin vindt zijn eigen einde tenslotte.

Over de allereerste jaren van Johanna, het zevende kind en de vierde dochter in het gezin van Barend Jan Tenkink en zijn wettige huisvrouw Janna Brummel, woonachtig in de toenmalige Vinkensteeg, is al niet meer bekend dan van ieder ander doorsnee meisje. Immers, we hebben het wel over de jaren rond 1880 en het is al mooi dat we, helemaal aan het begin van deze geschiedenis, even hebben mogen zitten in de tuin met zijn oude notenboom achter haar geboortehuis, om van de stille rust te genieten van het dorpsleven van weleer. Dit alles in gedachten weliswaar, maar toch... Wat weten we dan wel van haar, behalve dat ze de lagere school helemaal en met goed gevolg doorlopen heeft...?
We weten dat ze na deze schooltijd als kindermeisje in het gezin kwam van meester Van de Bosch, hoofd van de 'Fransche' school, de latere mulo aan de Beekstraat. Daarmee veranderde haar wereld niet op slag, want het was immers maar een klein stukje lopen vanaf haar ouderhuis over het voetpad naar de oude pastorie De Weme waar meester Van de Bosch woonde. Ze bleef in ieder geval dicht bij huis. Hoelang ze hier gebleven is, weten we niet, maar zeker is dat Johanna na verloop van tijd een betrekking aanging bij de familie De Bruyn Tengbergen (belastinginspecteur), die woonachtig was op Beekzicht. Ze zou er haar klompen niet aan verslijten, want het was maar een paar meter verder lopen naar de overzijde van de Beekstraat.

Haar laatste dienst was ten huize van notaris Verkouteren, waar de keuken haar domein werd. Ze voelde zich hier zeer thuis en zou er dan ook blijven tot aan de dag van haar trouwen. Eenmaal mocht ze met deze familie ook mee op vakantie. Deze reis, die voerde langs de Rijn, was voor het stille dorpsmeisje welhaast een wereldreis. Later vertelde ze haar kinderen dan ook graag over alles wat ze had mogen bezichtigen, zoals de Dom in Keulen, Rolandseck en de Drachenfels.

Zo het verhaal wil, is Johanna trouwens ook nog eens een paar weken in betrekking geweest in Amsterdam. Naar verluidt vond ze het daar verschrikkelijk en kon het er niet uithouden. Toen haar mevrouw haar op zekere dag ook nog eens opdroeg om drie hoog, voor en achter, de dakgoten schoon te maken, was –volgens haar– de maat vol. Doch vermoedelijk had ze gewoon heimwee naar haar geboortegrond. Gelukkig maar, want op deze oude grond wachtte tenslotte het geluk. Heel eenvoudig en stilletjes-weg aan de andere kant van het dorp op de Hardenbrink.

Nou ja, stil...! Dat was nu niet direct het woord waar de goegemeente aan dacht bij het horen van de naam de Hardenbrink. Nee, dan kwam de Herriebrink eerder in beeld.

Een jonge Johanna Tenkink

Het zou toch niet waar zijn dat een jongedochter uit de gegoede burgerstand, wier vader als gerespecteerd middenstander bekendstond en de nodige gronden bezat (o.a. de Lofakkers) en bij zijn leven trouw lid geweest was van de kerkenraad...
Dat dit meisje, wier moeder zich kon beroemen op de naam van een zeer oude Eper familie, zich zou verlieven op iemand uit een arbeidersgezin...? De vader van de jongeman in kwestie mocht dan wel het degelijke beroep van nachtwaker annex klepperman uitoefenen en zodoende de orde en rust bewaken in het dorp...
Van oudsher mochten de Van den Bremens dan gewoond hebben op en hun naam ontleend hebben aan De Bremen, een degelijke boerderij in de degelijke Oener dreven... Heel vroeger zou er –zeiden ze!!!– een zeer verre voorvader boerrichter geweest zijn op De Emsterhof... en op deze familie zou trouwens niets op aan te merken geweest zijn... maar de **Hardenbrink**!!!
Het was een regelrechte mesalliance.

Doch het was wel waar. En ze was nog stevig verliefd ook. Daar hielp geen degelijke Tenkink aan. Gelukkig maar, gezien de lijn van deze geschiedenis. Wie en wat mocht de jongeling dan wel wezen, die daar zonder slag of stoot het hart van Johanna veroverd had...?
Zijn naam was Willem Jan, kortweg Jan genoemd. Dit vijfde kind van Jan Willem van den Bremen en Janna van den Berg groeide op – het zal ons inmiddels duidelijk wezen – op de Hardenbrink, waar hij zich voelde als de welbekende vis in het water. Immers, deze buurt bood alles wat een jongen – ook toen al – nodig had om dat te doen wat des jongens eigen is: kattenkwaad uithalen. De kleine Jan en Lammert, zijn acht jaar oudere broer, raakten zeer bedreven in deze kunst. Moeder Janna heeft er heel wat mee te stellen gehad en er moest nog wel eens wat glad gestreken worden in de

Een jonge Willem Jan van den Bremen

buurt. Vader Jan pakte dat, naar ik begrepen heb, heel wat steviger aan. Ze zijn er best groot om geworden.

Zoals we eerder hebben kunnen lezen, verdiende vader Van den Bremen, naast het werk op de eigen kleine boerderij, de kost voor zijn gezin als tuinman. We mogen er dan ook niet van uitgaan, dat de beste man om de andere avond om klokslag tien met een goed humeur in de kleren sprong en de donkere nacht inging om have en goed van de Eper burgerij in de gaten te houden, waarbij hij ook nog elk uur de tijd diende om te roepen. En dat tot zes uur des anderen daags. Als hij van zijn gewone werk thuiskwam, was het eten geblazen en nog een paar uurtjes slapen. Tegen 10 uur maakte zijn vrouw hem dan wakker en begon hij aan de welbekende ronde.
Maar ook wilde het wel eens gebeuren dat de man zo moe was dat zijn vrouw hem liet liggen. Dan moest Lammert, die toch inmiddels al een hele kerel was, de eerste paar rondes van zijn vader overnemen. Hij had daar geen problemen mee, maar voor alle zekerheid – en als steuntje in de rug– was het toch wel prettig dat de kleine Jan met hem meeging. 'Flink zijn' is tenslotte wel een groot woord. Niet dat er trouwens veel gebeurde op zo'n nacht. Soms kwamen ze wel eens iemand tegen die te diep in het glaasje gekeken had en in het schaarse licht van een enkele straatlantaarn of bovenlicht van een huis de weg naar zijn eigen woonstee probeerde te vinden. Als echte helden kropen ze dan achter een boom of een heg, tot het gevaar geweken was. Eigenlijk gebeurde er nooit wezenlijk wat, tot die ene bewuste avond...

Het was een gure, donkere avond. Ze waren net aan de tweede ronde begonnen, toen ze vooraan in de Dorpsstraat vanuit een groot donker huis vreemde geluiden hoorden komen. Een zwaar en duister gevoel van verantwoordelijkheid lei z'n handen op twee paar schouders en vertelde hun zonder woorden dat op ditzelfde ogenblik Epers veiligheid in hun beider jongenshanden lag. Als aan

de grond genageld moesten ze wel blijven staan. Vanuit het huis klonken kletsende geluiden... de ene keer zacht... dan weer harder. Soms was het heel even stil, maar dan begon het weer. Klats, klats! Klats...!! Het geluid leek almaar dreigender te worden. Toen opeens werd het doodstil... 'Doar is gien mense in huus', fluisterde Lammert. 'Allens is duuster.'
Weer begon het kletsende geluid. 'Misschien bint et wel spook'n', zei Jan bevend. Hij draaide zich om en roffelde zonder verantwoordelijkheidsgevoel in een streep op z'n klompjes naar huis. Zijn broer kon dit gevoel vooralsnog niet zo naast zich neerleggen, maar toen de geluiden opnieuw begonnen, bedacht ook hij zich geen ogenblik en rende zo hard hij kon achter Jan aan. Thuis kwam het eerste woord er nog niet zomaar uit. Toen ze dan eindelijk hun verhaal deden, leek het voor hun gevoel steeds erger te worden. Ja, dat was een probleem. Vader Jan keek zijn beide jongens eens nadenkend aan en bedacht dat hij dan zelf maar op onderzoek uit moest. Moeizaam hees hij zich in z'n duffelse jas. Veel zin had hij er nog niet in, maar hij stapte toch maar in de klompen om zich naar de plek des onheils te begeven.

Bij het huis aangekomen zag hij licht branden in de keuken en klopte op de deur. De vrouw die deze opendeed, keek hem vragend aan. Zo laat nog volk aan de deur, dat was ze niet gewend. Oh, het was 'Van Breamen' van de Hardenbrink. 'Komp d'r in, man, komp d'r in.' Vader Jan schudde zijn hoofd. *Nee, hé mos zien ronde nog doen. Mä hé had vernömm'n dät d'r toch zokke rare geluud'n in heur huus e'heurd waar'n eerder op de oavend. Hé wol toch wel effenties weten wat d'r an de hand 'ewes was en of all'ns noen weer in order was.*
Nu, dat wou ze hem maar wat graag uit de doeken doen:
'Et zat zo. Wuule bint vandage vot 'ewes en net weer thuus. En noen had ik toch käts vergeaten dat Vis uut Elburg mien vanmiddag een moaltien leavende bot zol brengen. Umdät wule niet thuus waar'n hef die kaer'l allens deur et raam van et huussien 'esmeten. Noen mu'k die heele smeerboel nog opruum'n. Zee lagg'n overal te spärtel'n. Bedank da'j nog effenties bint komm'n heur'n, 't is mä goed, dät wule op et däärp zo'n flinke nachwach heb die overal op pas.'
Klats, de deur ging dicht.

Of de nachtwacht in kwestie zich ook aangesproken gevoeld heeft, weet ik niet. Evenmin is bekend, hoe de beide jongens hierop gereageerd hebben. Maar veel en veel later mocht een inmiddels aan-

merkelijk ouder geworden Jan op gure winteravonden, als de wind om het huis blies, maar wat graag aan zijn kinderen het verhaal vertellen over die duistere winteravond lang geleden. Deze gaven het op hun beurt weer door aan hun kinderen. En ook al is het misschien een weinig anders gegaan... de avond is in ieder geval bewaard gebleven.

Advertentie uit Gids voor Epe op de Veluwe, *anno 1905*

Doch laten we nu verder de voetsporen eens volgen van een nog jonge Jan. Want ook dit verhaal moet tenslotte zijn eigen slot krijgen. Op zijn elfde jaar moest hij van school om de kost te gaan verdienen en zo zette Jan de eerste stappen van zijn werkzame leven bij Goossen Westerink, kolenhandelaar alhier. Deze heeft er vast geen spijt van gehad dat hij de jongen aangenomen heeft, want met de opgewekte aard, Jan eigen, kon deze het overal wel vinden. Doch toen bij Stalhouderij Hartog achter de N.H. Kerk, daar waar tegenwoordig het schildersbedrijf Van Vemde zit, een koetsier gevraagd werd en hij - gek als hij was op paarden - deze baan kreeg, was zijn kostje gekocht. Hoewel het een beroep was, waarbij hij het bed soms in geen vierentwintig uur zag, voelde hij zich in het *peerdewäärk* volkomen op zijn plaats. In die tijd verzorgde een stalhouder nog het vervoer van de dokter, de veearts, de dominee, de notaris en de verdere notabelen, voor zover zij geen eigen vervoer hadden en het rijden met de dokter en de veearts gebeurde uiteraard ook vaak 's nachts. Ook over deze —bij nacht en ontij— tochten kon een ouder geworden Jan later schitterend vertellen; zijn kinderen en kleinkinderen bewaren dan ook de beste herinneringen aan deze verhalen. Ook ik heb hem in zijn laatste jaren nog gekend en kan me daar alles bij voorstellen. Het was een uitermate plezierige man.

In 1896 ging Jan in dienst bij het regiment Veldartillerie in Den Haag. Hoewel hij zelf niet dienstplichtig was (omdat zijn broer Lammert gediend had, was hij vrij), ging hij in dienst als zogenaamd remplaçant, waarmee hij de dienstplicht vervulde voor een ander. Hiervoor zou hij een bedrag van *f* 300 gekregen hebben. Hij hield er echter ook nog wat anders aan over. In deze diensttijd namelijk kreeg hij eens een wagen over zijn voet. Hier had hij, volgens eigen zeggen, een 'barometer' aan overgehouden; hij voorspelde, met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid, wanneer er slecht

weer op komst was en vooral wind.

En nu de Eper idylle!! Het moet er toch eens van komen.
Waar Jan zijn Johanna voor het eerst ontmoet heeft, zullen we wel nooit zeker weten. Volgens oom Bertus is de liefde ontloken bij De Bruyn Tengbergen, waar hij de paarden in de wei moest brengen en zij in die tijd werkzaam was. Als we tante Jo moeten geloven echter, zouden *'de vele kopjes koffie aan de keukentafel in het huis van Notaris Verkouteren het hem ook wel eens gedaan kunnen hebben'.*
Hoe dan ook, Johanna heeft vanaf het begin geweten dat ze haar hart verloren had aan de vrolijke jongeman die 's avonds fluitende door de Vinkensteeg liep. Daar kwam geen andere Jan meer aan te pas. Ook niet de Jan van de Vosse, wiens naam we inmiddels kennen uit het eerste deel van deze geschiedenis: *'want eigenlijk had Jan van de Vosse Moeder willen hebben. Maar er waren eerder andere voetstappen door de Vinkensteeg gegaan... die van Vader. Maar omdat Jan van de Vosse absoluut een Tenkinkmeisje wilde hebben, is het de jongere Aaltje geworden'.* Geen verkeerde gedachte trouwens, want hij zou er een lieve vrouw aan krijgen.

Ja, of de Tenkinks het nu wel of niet eens waren met Johanna's keuze: de beide gelieven hielden vol. En hoe stevig ze volhielden, laat andermaal het poëziealbum van Johanna Tenkink zien. Tegen alle tegenstand in vroeg ze haar geliefde om een aandenken te willen schrijven in haar vriendenrol. Hij kweet zich keurig van zijn taak en met alle humor die hem eigen was, schreef de verliefde jongeling op de 9e april 1899:

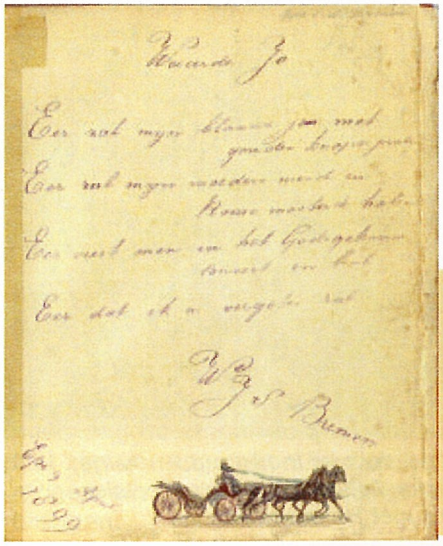

Waarde Jo

Eer zal mijn blauwe jas met
gouden knopen pralen
Eer zal mijn moeders meid in
Rome mosterd halen
Eer viert men in het Godsgebouw
concert en bal
Eer dat ik u vergeten zal

Toen Johanna echter met dit schrijven thuis kwam, heeft ze, naar verluidt, deze bladzijde eruit moeten halen.
In 1973 kreeg ondergetekende de vriendenrol van haar dochter Jo. Het blaadje lag er nog steeds los in.

Waaruit de aandachtige lezer kan opmaken dat Jan zijn Johanna gekregen heeft. Een degelijke verloving volgde. Zuster Jans Tenkink (zij werkte op de pastorie bij ds. Prins) verloofde zich in diezelfde tijd met de uit Elspeet afkomstige Harm Hennephof. Een statige foto getuigt ervan. (Na hun huwelijk zouden Jans en Harm eerdergenoemd café Hennephof oftewel 'De Oude Munt' beginnen, hetwelk gelegen was pal tegenover het huis van de Tenkinks).

Op 7 juli van het jaar 1900 luidden de bruidsklokken voor Johanna Tenkink en Willem Jan van den Bremen. Het was de eerste dag van een gelukkig huwelijk. Er zouden er vele volgen.

(wordt vervolgd)

Bronnen:
Waarbij ik andermaal verwijs naar deel 1 en 2 van deze kleine Eper geschiedenis (*Ampt Epe*, nr. 157 en 159)

Twee verloofde meisjes Tenkink met in het midden Aaltje, dan nog zonder vrijer. Links: Johanna met haar koetsier, rechts zuster Jans met Harm Hennephof.

Winterlezing 2007—Follies

Wim van 't Einde

Op uitnodiging van Ampt Epe vertelde Wim Meulenkamp op 20 februari over follies, de bijzondere bouwwerken zonder enige logica. Bouwkundig misschien pure dwaasheid, maar o zo leuk! Circa 40 bezoekers genoten van deze buitengewone lezing.

De *follies* ontwikkelden zich in de vroege 18e eeuw in Engeland. Het begon eigenlijk als een onderdeel van de typisch Engelse landschapstuinen met hun kronkelige paden. *Follies* werden hierbij ingezet als verrassingselement. Zo kan het in een tuin voorkomen dat er een Chinese pagode staat, even verder een Romeinse triomfboog en weer even verder zijn typisch Griekse elementen te vinden. Telkens opnieuw een verrassende wending voor de argeloze bezoeker.
Deze bijzondere vorm in de bouwkunst verspreidde zich al snel over andere delen van Europa. Ook in landen als Frankrijk en Duitsland zijn vele voorbeelden van *follies* te vinden. Vaak zijn ze in die landen ook groot. Ze zijn daar een statussymbool, waarmee de eigenaar zijn welstand kan laten zien.

Het verrassende aan *follies* is dat deze regelmatig gewone bestemmingen hebben. Zo blijkt een abdij een koeienstal te zijn en een moskee een waterpompstation. Ook liet men regelmatig mensen figureren om de *folly* meer waarheidsgetrouw te maken. In lompen geklede gevangenen werden in een *folly* tentoongesteld. In een ander geval weer Turken om de oosterse sfeer te benadrukken.

De hertog van Anhalt Dessau bouwde in Duitsland een park om zijn bevolking de dingen te laten zien die hij tegenkwam op zijn reizen. Met zijn vermogen kon hij zich het reizen veroorloven. Met zijn vermogen wist hij met zijn *follies* de wereld naar zijn bevolking te brengen.

Opmerkelijk was ook de Hercules van het Duitse Kassel. Boven op een groot, imposant kasteel staat een beeld. Bij nadere beschouwing blijkt het een loos kasteel te zijn. Het kasteel is niet meer dan een enorm sokkel voor het beeld.

De Nederlandse voorbeelden van *follies* zijn echter aanzienlijk kleiner. De Nederlandse volksaard laat het blijkbaar niet toe om grote en imposante bouwwerken te maken, zoals in het buitenland. Ze zijn veel goedkoper van aard, zeker in de gevallen dat het om geschilderde schotten of textiel gaat. Van afstand lijkt het dan nog wel imposant, maar het is in de praktijk niet meer dan een decorstuk.

Veel *follies* werden schilderachtig weergegeven. De klassieke schoonheid van oude elementen werd in contrast gezet met de ruwe natuur. Met deze 'Sublime' wilde de maker een griezelgevoel opwekken bij de bezoeker.

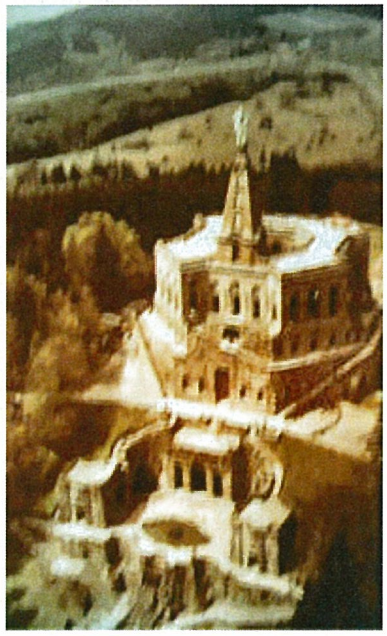

Ook is het voor *follies* niet van belang om consequent een bouwstijl te hanteren. Het maakt de bouwers niet uit om daar juist variatie in aan te brengen en juist elementen te combineren die volstrekt uit een andere bouwstijl of -tijd komen. Veel *follies* lijken ook probeersels te zijn geweest. Een verkleind model kon gewoon even worden gemaakt en beoordeeld. Bleek het niet in de smaak te vallen, dan was het gewoon een *folly*, want die mocht immers afwijken van het gangbare!

Overdracht filmrechten

Van het bestuur

Ongeveer twaalf jaar geleden kwam het toenmalige bestuur van Ampt Epe overeen met wijlen H. van Meekeren dat deze voor de vereniging oude films zou bewerken voor vertoning aan een breed publiek. Het betrof films van particulieren, die hun eigendom om niet overdroegen aan Ampt Epe. Verder werden ook films geleend van verenigingen die door de heer Van Meekeren op videobanden werden gemonteerd, waarna de films weer retour gingen. Tot slot kreeg de vereniging films van de gemeente Epe in bruikleen.

De filmavonden die Ampt Epe met de heer Van Meekeren verzorgde, werden druk bezocht en voorzagen in een behoefte. Om tegemoet te komen in de kosten die de heer Van Meekeren maakte bij de aanschaf van filmapparatuur, klopte hij aan bij Ampt Epe. De vereniging vroeg daarvoor geregeld subsidie bij diverse instanties, zodat het vertonen van de films betaalbaar bleef voor beide partijen. Het nadelige saldo over die jaren werd -wederzijds- voor lief genomen.

In 2003 besloot de heer Van Meekeren zijn activiteiten op een andere wijze te regelen, want hij meende dat de voortgang van zijn werk beter kon worden overgelaten aan een speciale stichting. Nog voor het zover was, overleed hij. Zijn wens ging wel in vervulling, want zijn weduwe en een aantal anderen richtten in 2004 de Stichting Oud Epe in Beeld op met de bedoeling oude films, etc. te bewaren, te conserveren en te vertonen. Echter, het eigendomsrecht van een deel van de films lag niet bij de heer Van Meekeren c.q. de stichting, maar bij derden zoals Ampt Epe. Daarom werd tussen onze vereniging en de Stichting Oud Epe in Beeld uitvoerig overlegd hoe dit moest worden opgelost. De uitslag van dit overleg is dat wij onder bepaalde voorwaarden rechten overdragen. De gemeente Epe heeft dit voorbeeld gevolgd, terwijl wij een drietal particulieren en verenigingen hebben gevraagd dit eveneens te doen.
De motivatie voor ons besluit is eenvoudig. Het gaat er allereerst om dat het doel -het vertonen van (oude) films aan een zo breed

mogelijk publiek– wordt gerealiseerd. Ten tweede beschikt de stichting over technische kennis; binnen ons bestuur is niemand die het –tijdrovende– werk om films over te zetten beheerst. Ook heeft niemand van het bestuur voldoende tijd om de films bij andere verenigingen te vertonen.

Wij hebben het volste vertrouwen dat we goed hebben gehandeld. Het zeer gewaardeerde werk van wijlen H. van Meekeren wordt nu voortgezet door de stichting. De bestuursleden zijn overigens merendeels lid van Ampt Epe. Ongetwijfeld zullen zij samen met ons in de toekomst een of meerdere filmavonden organiseren.

Er blijft echter een punt over. Het kan zijn dat derden rechtstreeks aan H. van Meekeren films hebben geleend of in bruikleen hebben gegeven met de intentie het recht van vertonen aan Ampt Epe te verlenen. Tot onze spijt hebben wij geconstateerd dat daar geen aparte administratie van werd bijgehouden, zodat dit door ons niet te achterhalen is. Ook weten wij niet of er ander materiaal van derden in bruikleen was bij de heer Van Meekeren. Het bestuur acht zich in zoverre verantwoordelijk dat zij de overdracht van het gebruikersrecht op de films en het materiaal via ons verenigingsblad –en de pers– bekendmaakt.

Mocht u van mening zijn dat uw rechten worden geschonden, dan moeten wij u verwijzen naar de Stichting Oud Epe in Beeld. Immers, noch kennen wij de afspraken tussen wijlen H. van Meekeren en rechthebbenden, noch weten wij wie het betreft. Indien u meent dat dit via het bestuur dient te gebeuren, kunt u contact met ons opnemen.

Tot slot wijzen we er nog eens op dat het gaat om de intentie van zowel wijlen H. van Meekeren, de vereniging en de stichting; deze is cultuurhistorisch beeldmateriaal conserveren en voor ons allen toegankelijk maken.

Namens het bestuur, Evert de Jonge, voorzitter

Wat te doen met (oude) films, dia's en foto's?
Indien u dergelijke zaken in uw bezit heeft en deze wilt afstaan zodat ze bewaard worden voor het nageslacht, kunt u die aan de vereniging afstaan. Samen met wat wij in eigen bezit hebben en onlangs verworven hebben, zullen we dergelijk materiaal voor de eigen leden vertonen.

Vaassens Fanfare Corps 100 jaar (3)

Het vaandel

Wim Bröcker

In het verslag van het concert op Tweede Pinksterdag 1908 stond een belangrijke mededeling. Enige dames hadden namelijk het plan opgevat om te proberen het corps over enige tijd een vaandel aan te bieden. Een oproep voor steun aan dit plan was de slotregel van dit artikel. Deze eerste poging lukte echter niet.

Een jaar later, tijdens de tweede openbare uitvoering op 4 en 5 mei 1909, besloten mevrouw Becking en mevrouw Blijdenstein opnieuw een poging te wagen de vereniging met een vaandel te verrijken. Nog tijdens de uitvoering gaven de dames al een flinke som geld als eerste aanzet voor het benodigde bedrag. Enkelen volgden diezelfde avond al het goede voorbeeld door een milde bijdrage toe te zeggen, waarbij men hoopte dat anderen dit voorbeeld zouden volgen.
De dames Becking en Blijdenstein hadden niet veel tijd nodig om de plannen om te zetten in werkelijkheid, want op 18 juli werd in de pauze van het concert in de tuin van hotel De Cannenburch het vaandel al door de heer J.H.B. Becking aangeboden. De heer Becking werd hier voor het eerste keer de beschermheer van de muziekvereniging genoemd. Hij bood het vaandel aan als blijk van waardering voor de grote vorderingen, die het corps in zijn driejarig bestaan had gemaakt; die vorderingen waren volgens hem voorna-

melijk te danken aan de dirigent, de heer Muth. Hij noemde het vaandel een prachtig en kostbaar stuk werk, dat hij in grote lijnen als volgt omschreef:

'In 't midden prijkt een opengeslagen boek, waarop de eerste maten van onze geliefde Vaassensche Mars zijn aangebracht (geborduurd). Ter ene zijde bevindt zich een eiketak, zinnebeeldig de deugdzaamheid voorstellende, ter andere zijde een lauriertak, de verwachting uitsprekende dat onder deze banier nog eens lauweren zullen worden behaald.'

Een speciaal woord van dank had de heer Becking voor de drie dames Van Delden en mejuffrouw Jonker, die zich met de inzameling van de gelden hadden belast. De secretaris van de vereniging bedankte na de overdracht iedereen die had meegewerkt aan het verkrijgen van het vaandel.

Onderstaande foto is uit het boek *90 jaar Vaassens Fanfare.*

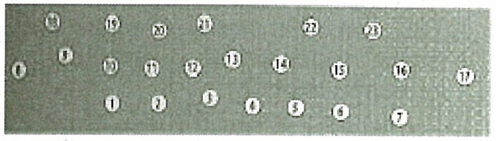

Foto van het V.E.C. genomen in 1924-1925. De muzikanten zijn: 1. H. van Putten, 2. H. Prins, 3. J. van Veen (dirigent), 4. P.C.A. Broeders, 5. H.J. Visser, 6. H.J. Rutgers, 7. J. Prins Gzn, 8. H. Wegerif, 9. G. Nijkamp, 10. W. Stegeman, 11. H.J. Visch, 12. W. Jonker, 13. B.J.B. Hilberink, 14. H van de Vlekkert, 15. J. Zweet, 16. G. Hilberink, 17. H. Huisman, 18. A. Kampluis, 19. J. van de Vlekkert, 20. R. Wegerif, 21. G. van Putten, 22. J. Prins Johzn, 23. J. Stegeman

Kerk en kunst

Het avondmaalsgerei van de Grote Kerk in Epe

Jan van Zellem

De 'niet-textiele' benodigdheden voor het vieren van de eucharistie in de rooms-katholieke kerk en het Heilig Avondmaal in de protestantse kerk worden wel aangeduid met *liturgisch vaatwerk.* In de protestantse kerken spreekt men van *avondmaalsstel, avondmaalservies* of *avondmaalsgerei.* De benaming *avondmaalszilver* is te beperkt omdat er ook vaatwerk in het goedkopere tin, en zelfs in goud (door een rijke VOC-koopman geschonken aan de Grote Kerk in Dordrecht), is uitgevoerd.[1]
In dit artikel wordt kort ingegaan op de verschillen tussen de eucharistieviering en het Heilig Avondmaal (in het vervolg van dit artikel 'Avondmaal' genoemd) en de daaruit volgende verschillen in de samenstelling van het liturgisch vaatwerk, het oudste avondmaalszilver in de PKN (Protestantse Kerk in Nederland), het avondmaalsgerei van de Grote Kerk in Epe — in het bijzonder de zilveren avondmaalsbekers uit 1642 en het avondmaalsstel uit 1892 — en ten slotte iets over het onderhoud van zilverwerk.

Heilig Avondmaal en eucharistie
Zowel in het protestantse Avondmaal als in de rooms-katholieke eucharistie (= dankbaarheid) wordt het lijden en sterven van Jezus Christus herdacht door het eten van brood en het drinken van wijn. De historische achtergrond is het maal dat Jezus hield op de avond waarop hij door Judas werd verraden en aan het Sanhedrin, het opperste Joodse gerechtshof, werd overgeleverd. Hij at met zijn

discipelen brood en dronk wijn en droeg hun op dit voortaan te blijven doen als een gedenkteken voor zijn dood.

Het Avondmaal heeft in wezen dezelfde betekenis als de eucharistie, maar er zijn ook belangrijke verschillen. Het grote verschil is dat het Avondmaal uitdrukkelijk een geestelijke gebeurtenis is, waarbij het gewone brood staat voor het gebroken lichaam en de gewone wijn voor het vergoten bloed van Christus. Het gaat hier om een symbolische bedoeling.
Volgens de rooms-katholieke leer van de transsubstantiatie (de verandering van de ene stof in de andere) zijn het brood (de hostie) en de wijn daadwerkelijk het lichaam en het bloed van Christus. De hostie is ongedesemd, gebakken tarwebrood dat tijdens de mis wordt geconsacreerd (= gewijd; *sacer* = heilig).

Bestaat het liturgisch vaatwerk voor het Avondmaal bij de protestanten uit een schenkkan, een aantal drinkbekers voor de wijn en een aantal schalen voor het brood, in de rooms-katholieke kerk omvat het liturgisch vaatwerk voor de eucharistieviering meer onderdelen: een miskelk, een kelklepeltje, de pateen, de ampullen (schenkkannetjes), een schaal en schenkkan voor de handwassing, de ciborie, de pyxis en de monstrans.
Een kelklepeltje wordt gebruikt om tijdens de mis de wijn in de kelk met een beetje water aan te lengen. De consecratie van de hostie en het bewaren daarvan heeft gevolgen voor de aard en omvang van het liturgisch vaatwerk. Ciborie en pyxis dienen voor de bewaring van de hostie. In de monstrans wordt de geconsacreerde hostie aan de gelovigen getoond (*monstrare* = tonen).
Een pateen (Grieks = schaal) is een vlakgewelfde schaal, die precies op een miskelk past. Tijdens de eucharistieviering wordt de hostie op de pateen gelegd en later daarop gebroken.[2]
Een verguld-zilveren miskelk en een pateen, daterend van 1574, zijn in 1865 door de kerkvoogden van de Nederlands Hervormde Kerk van Epe aan de rooms-katholieke parochie van Vaassen en Epe overgedragen.[3]

Het oudste avondmaalszilver van de PKN
Tijdens de beeldenstorm is het kerkzilver buiten schot gebleven, want het was veilig opgeborgen. Toch zijn er weinig kelken, monstransen en ander middeleeuws zilver in ons land bewaard gebleven. Dit is een gevolg van de systematische vordering en omsmelting daarna. Bijna overal waar de middeleeuwse kerk in handen kwam van de 'gereformeerden', werd het zilverwerk te gelde gemaakt.

Fides

In Duitsland en de Scandinavische landen is wél veel middeleeuwse kunst bewaard gebleven. Daar werd het lutheranisme de overheersende godsdienst, wat een minder radicale breuk met het katholicisme betekende dan het calvinisme. In de meeste luthers geworden kerken bleven miskelken in gebruik als avondmaalskelken.
In Nederland is slechts in één stad de middeleeuwse parochiekerk in luthers e handen gekomen: de Petruskerk te Woerden. De Petruskerk werd in 1593 definitief gereformeerd, maar is daarvoor enige tijd in gebruik geweest door de luthersen. De Woerdense gemeente is in het bezit van een avondmaalskelk die gedateerd is rond 1500 en dus stamt uit de periode van vóór de reformatie. Het is het enige voorbeeld in ons land van een katholieke miskelk die niet is omgesmolten, maar een nieuwe bestemming als avondmaalskelk heeft gekregen. Tot op de dag van vandaag wordt deze bij het Avondmaal gebruikt.[4]

Overigens was het volgens Ter Molen in vroeger eeuwen niet ongebruikelijk objecten die vanwege hun ouderdom of een beschadiging niet meer voldeden, te laten smelten en door nieuwe te vervangen. De waarde van zilveren voorwerpen werd voornamelijk bepaald door de hoeveelheid edelmetaal die erin verwerkt was. Het arbeidsloon van de zilversmid was relatief laag en had daardoor een beperkte invloed op de prijs.[5]

Het avondmaalsgerei van de Grote Kerk in Epe
Het avondmaalsgerei wordt veilig bewaard in een kluis in een van de 1,70 m dikke muren van de kerktoren. Naar perioden ingedeeld is het volgende avondmaalsgerei aanwezig:

I. Twee avondmaalsbekers, zilver, 1642 (49)

II. Avondmaalskan, hoog 24 cm , tin, XVIII B (circa 1790). (42)
Twee avondmaalsschotels, diameter 38,8 cm, tin, XVIII B (tweede helft 18e eeuw) (41)

III. Twee avondmaalskannen, hoog 40 cm, tin, XIX A (eerste helft

19e eeuw) (47)
Twee avondmaalsbekers, hoog 15 cm, zilver, 1828 (50)
Vier avondmaalsborden, diameter 28,7 cm, tin, XIX A (44)
Avondmaalsschotel, diameter bovenkant 23,5 cm, tin, XIX A (42)

IV. Avondmaalskan, hoog 25 cm, verzilverd, 1892 (48)
Twee avondmaalsborden, diameter 27,1 cm, verzilverd, 1829 (45)
Avondmaalsschaal, ovaal 29,5 x 46,1, verzilverd, 1892, met gravering: 1592-1892 (43)
Twee offerschalen, verzilverd, diameter bovenkant 22,2 cm, 1892 (55).

Spes

Deze beschrijving is ontleend aan de *Beschrijving van de inventaris van de Nederlands Hervormde Kerk* door K. Meulenkamp, Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland (SKKN), augustus 1983. De tussen haakjes geplaatste getallen verwijzen naar de nummering op de inventarislijst.[6]
Daarnaast zijn er van recente datum verzilverde bekertjes voor druivensap en een reisavondmaalsstel. Dit is een reiskoffertje met avondmaalsgerei: avondmaalskan, avondmaalsbekers, avondmaalsschaal en een collectevaas. Het is vervaardigd van zuiver tin.[7]

De avondmaalsbekers uit 1642
De zilveren bekers zijn 15,2 cm hoog; de voet heeft een diameter van 7,8 cm en de mondrand heeft een diameter van 9,6 cm. Langs de onderrand is een hert, een tienender, gegraveerd met de rechtervoorpoot geheven: het wapen van Epe. Verder twee maal een zich in de borst pikkende pelikaan met twee jongen. Het is het symbool van het offer dat door Christus is gebracht. De voorstelling van de pelikaan die zijn jongen voedt met eigen bloed verscheen in de late Middeleeuwen in de beeldende kunst. De belangrijkste bron die eraan ten grondslag ligt, is de Fysiologus, een Grieks geschrift dat in de tweede eeuw na Christus ontstaan is.

Hierin staan verhalen over dieren waarin natuurwaarneming en mythevorming zich met elkaar vermengen. Bovendien krijgt elk dier een christelijke interpretatie. De beschrijving van de pelikaan in de Fysiologus begint met een citaat uit Psalm 102:7: 'Ik ben gelijk een pelikaan in de woestijn.' Als de pelikaanjongen geboren zijn en een beetje zijn opgegroeid, pikken ze de ouders in het gezicht. Deze slaan echter terug en doden hun kinderen, waarna de ouders medelijden krijgen. Nadat ze drie dagen getreurd hebben om hun dode jongen, pikt de moeder haar zijde open en wekt haar kinderen weer tot leven met het bloed dat uit de wond op de dode pelikaantjes druppelt. De zijdewond wordt in de Fysiologus vergeleken met de zijdewond van de gekruisigde Christus. Daaruit stroomden bloed en water tot redding en eeuwig leven van de kinderen, die in opstand waren gekomen tegen de Heer die hen had voortgebracht (Jes. 1:2). Door deze christelijke uitleg werd de pelikaan in literatuur en beeldende kunst een wijdverbreid symbool van Christus' offerdood, uit liefde voor de mensheid, die in zonde vervallen was. Op middeleeuwse kruisigingsvoorstellingen ziet men de pelikaan dan ook vaak boven het hoofd van Christus afgebeeld.[8] Zoals op een beker uit de kerk van Rheden staat: 'De pelikaan laaft met zijn bloet zijn jong, als Christus doet', Joh. 6:54.[9]

Langs de bovenrand van de bekers zijn bloemen, vruchten en vogels gegraveerd. Op de bekers zijn drie cartouches zichtbaar. Het woord cartouche is afgeleid van het Italiaanse woord *cartoccio*, papieren omslag, zakje. Het is een met krullen en rollen omlijst vlak waarop een afbeelding of opschrift kan worden aangebracht. Dit decoratiemotief is omstreeks 1540 in Fontainebleau ontstaan en werd omstreeks 1600 in de Nederlanden populair.[10]
In een van de cartouches is, als symbool van het geloof, een vrouw afgebeeld met in de ene hand een kruis en in de andere hand een bijbel: *Fides* (= Geloof) staat erin gegraveerd.

In de tweede cartouche is een vrouw gegraveerd, staande bij een liggend anker met een vogel op de rechterhand. Het bijschrift is: *Spes* (= Hoop). Meulenkamp houdt het bij de neutrale omschrijving 'vogel'. Van Lohuizen sprak van 'duif'.[11] De vogel heeft inderdaad het silhouet van een duif en dat is zeer aannemelijk omdat de duif het symbool van de vrede en de Heilige Geest is. In het bijbelverhaal van de zondvloed keert een duif met een olijftak terug naar de ark, een teken aan de hemel van de verzoening tussen God en de mensen, en dus van vrede (Gen. 8:11). In Joh. 1:35 getuigt

Johannes: 'Ik heb de Geest als een duif uit de hemel zien dalen.' Het anker verwijst naar de zeelieden die hopen veilig in de thuishaven voor anker te gaan. In de brief aan de Hebreeën schrijft de auteur: 'Haar (de hoop) hebben wij als een anker der ziel, dat veilig en vast is...' (Heb. 6:19).
In de derde cartouche is een staande, halfnaakte vrouw met zogend kind afgebeeld. Ze houdt een tweede kind aan de hand en een derde kind loopt naar links met een molentje in zijn hand. Van Lohuizen schreef in *Ampt Epe,* nr. 12, oktober 1967, dat het kind een kaars in de hand heeft, maar het is bij enige vergroting duidelijk te zien dat het een molentje op een stokje is. De inscriptie luidt: *Charitas* (= Liefde).
Aan weerszijden van de cartouches zijn griffioenen gegraveerd. De griffioen is een mythologische figuur, een fabeldier, dat sinds de Middeleeuwen ook in West-Europa voorkomt. Menig kerkinterieur of kloostergang werd ermee versierd. De griffioen heeft het lichaam van een leeuw en het hoofd en de vleugels van een adelaar. De leeuw is het sterkste dier op aarde, de adelaar het sterkste dier in de lucht. In de griffioen zijn de leeuw en de adelaar verenigd. Dit symboliseert het koningschap van Christus over zowel de aarde als de hemel.[12]

Het avondmaalsstel uit 1892

In 1892 werd het feit herdacht dat 300 jaar geleden de kerkhervorming in Epe met de komst van Ludolphus Pieck werd ingevoerd. Het duurde overigens nog enkele jaren voordat de rooms-katholieke eredienst werd vervangen door de protestantse. In 1598 moest Pieck verdwijnen, omdat hij toch de rooms-katholieke leer trouw bleef. Dan komt Johannes Voskuil als eerste predikant van de Gereformeerde Kerk in Epe.[13]
Ter gelegenheid van het 300-jarig jubileum besloot men het oude tinnen 'Nachtmaalservies' te vervangen door een modern avondmaalservies van Brittannia-metaal -een legering van de metalen tin, antimoon en koper- dat lijkt op zilver.
In alle buurtschappen van het dorp Epe werd een collecte gehouden. In collecteboekjes werden de namen van de goede gevers vermeld. Vervolgens werd een 'Lijst van Namen van die Leden der Hervormde Gemeente te Epe die hebben bijgedragen tot het aanschaffen van een blijvend aandenken voor de gemeente bij Gelegenheid van de Viering van het 300-jarig Bestaan, 1592-1892' opgesteld. De Commissie bestond uit ds. J.A. Prins en de diaken H.J. Post. De opbrengst bedroeg ƒ 190,99.

Charitas

Voor het leveren van een wijnkan, een ovale broodschotel, twee ronde broodschotels en twee offerschalen bracht de leverancier, de Wed. Nieuwenhuis-Schneider te Deventer, een bedrag van ƒ 159,65 in rekening. Daarbij kwamen nog de kosten van 'Porto en Vracht' ten bedrage van ƒ 1,39 en de 'Reiskosten van de Commissie': ƒ 3,50.

Maar behalve de genoemde delen van het avondmaalsservies schafte men ook een massief zilveren doopbekken aan ten bedrage van ƒ 122,00 en leverde Jan Westerink, timmerman te Epe, voor een bedrag van ƒ 25,00 een standaard voor het doopbekken. De totale kosten bedroegen derhalve ƒ 311,54. Het verschil van ƒ 120,55 tussen dit bedrag en de opbrengst van de collecte, werd aangevuld door de kerkvoogden en de notabelen.[14] Zilveren avondmaalsbekers had men niet nodig want men beschikte al over vier exemplaren: twee uit 1642 en twee uit 1828.
Een offervaas was oorspronkelijk onderdeel van het avondmaalsstel en bedoeld om bij aanvang van het avondmaal de avondmaalsbriefjes te deponeren die door de ouderlingen waren verstrekt aan diegenen die mochten deelnemen aan het Avondmaal. Na de afschaffing van deze briefjes werd de vaas gebruikt voor het offergeld van de avondmaalsgangers. Hiertoe werd bij de avondmaalsviering aan tafel ook de offerschaal gebruikt.[15]

Het onderhoud van het zilver

Poetsen betekent een aanslag op het oppervlak van het zilverwerk dat door de jaren heen met steeds minimale hoeveelheden afslijt. Dit is vooral van invloed op aangebrachte gravures. De gravure wordt namelijk steeds vager en minder goed zichtbaar. De hiervoor beschreven gravures in de cartouches op de zilveren bekers uit 1642 vertonen ook slijtsporen. Om het poetsen te beperken worden kostbare antieke zilveren voorwerpen soms in (bijna) luchtdichte vitrines ondergebracht of zelfs, in flanellen lappen gewik-

keld, opgeborgen.[17] 'Als je oud, bewerkt zilver gaat poetsen met Silvo, poets je er dwars doorheen.'
Overigens betekende het poetsen van het avondmaalszilver eertijds een bijverdienste voor sommige predikanten. Zo behoorde in de 17e eeuw in 's-Gravendeel (Z-H), naast het onderwijs en het luiden van de kerkklok, het poetsen van het avondmaalszilver tot het gewone ambtswerk. De plaatselijke predikant ds. Mochard kreeg voor al deze extra werkzaamheden 33 gulden per jaar.[18]
Het is aan te bevelen maar zo weinig mogelijk te poetsen; dat is beter voor het behoud van de antieke, zeer waardevolle zilveren bekers die deel uitmaken van het avondmaalsgerei van de Grote Kerk in Epe.

Bronnen:

[1] www.grotekerk-dordrecht.nl
[2] Stichting Kerkelijke Kunst in Nederland. (SKKN) Religieus Erfgoed, Objecten. www.skkn.nl/objecten
[3] G.S. van Lohuizen, 'Ned. Herv. Kerk te Epe, VII: Het avondmaalsservies', *Ampt Epe,* no. 12, oktober 1967, 6-10
[4] Stichting Kerkelijke Kunst in Nederland. *Religieus Erfgoed*, Object van de maand, mei 2005
[5] J.R. ter Molen, *Zilver,* Museum Boymans Van Beuningen (Rotterdam 1994) 25-32
[6] W. Meulenkamp, *Inventaris Nederlands Hervormde Kerk Epe,* Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland, augustus 1983
[7] Met dank aan Alie ten Hooven voor de vaststelling van het materiaal van de avondmaalsbekertjes
[8] http://nl.wikipedia.org/wiki/Pelikanen
[9] Van Lohuizen, 9
[10] E.J. Haslinghuis, H. Janse, *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie* (Leiden 2001)
[11] Van Lohuizen, 9
[12] http://nsleiden.nl/geschiedenis/wapen
[13] *Acta van de classis Neder-Veluwe (Harderwijk) 1592-1620.* Transcriptie door G. van der Zee (Herv. predikant). Overgedrukt door Oosterbaan en Le Cointre, Goes, 1935
[14] Streekarchivariaat Noord-Veluwe, *Kerkgebouw en -inventaris*, inv.nr. 330: Stukken betreffende de aanschaf van doopvont en avondmaalsstel bij het driehonderdjarig jubileum, 1892
[15] www.skkn.nl/objecten
[16] Berthe A. Beydals (red.), *Antiek* , (LOI Vak 818 serie K les 4, z.j.). 12-32
[17] M.van der Sterre in *Nederlands Dagblad*, 11 maart 2006
[18] A.Th. van Deursen, *Bavianen en Slijkgeuzen; Kerk en kerkvolk ten tijde van Maurits en Oldenbarnevelt* (Franeker 1998) 75

Foto's: Daan Sjoerts

Restauratie Vaassense Dorpskerk

Wim van 't Einde

Restauratievoortgang kap

Al eerder schreef ik een drietal artikelen over de bouw in 1853 van de Vaassense Dorpskerk. U kunt deze artikelen lezen in de nummers 144 tot en met 146 van *Ampt Epe*. In dit artikel gaat het over de ingrijpende restauratie van deze kerk.

Deze restauratie is nodig, omdat de dakconstructie ernstige problemen vertoont. De constructie is momenteel zodanig dat het dak de buitenmuren van de kerk aan de bovenzijde naar buiten duwt. De aanwezige trekstangen kunnen dit wijken van de muur slechts ten dele voorkomen. Bovendien vertoont de verankering van deze trekstangen in de muur ook gebreken. De geconstateerde gebreken leveren geen acuut gevaar op, maar om erger te voorkomen is het nodig om nu in te grijpen.

Besluit om te restaureren
De kerkenraad heeft besloten om de kerk te restaureren. Daarbij is ook de optie om de bestaande kerk te vervangen door een modernere aan de orde geweest. Gelukkig heeft de kerkenraad daar niet voor besloten. Ten eerste ervaart de kerkelijke gemeente de bestaande kerk als haar gebouw en wil daar niet graag

afstand van nemen. Het merendeel van de constructie is bovendien in dermate goede staat dat de kerk nog vele jaren dienst kan doen. Ten tweede zou met het afbreken en het opnieuw bouwen van de kerk weer een historisch gebouw in het centrum van Vaassen verdwijnen. Veel Vaassenaren zouden dat jammer vinden. Naar hun mening hoort de kerk bij het dorp en past een historische kerk daar beter in dan een moderne. Veel personen geven hier blijk van in de wekelijkse interviews in het *Vaassens Weekblad*. Deze interviews zijn ook geplaatst op de website: www.geefomdekerk.nl, waar u ze nog eens kunt nalezen.

Rotte balk met anker

De werkzaamheden

De werkzaamheden zijn in januari 2007 gestart. Aan de noordzijde van de kerk werd een steiger geplaatst en in het dak is toen een tijdelijke ingang gemaakt. Deze ingang maakt het mogelijk het benodigde bouwmateriaal voor de restauratie van de kapconstructie eenvoudig aan te voeren en het bouwafval via dezelfde weg te verwijderen. Zou dit via de toren moeten, dan is daarvoor te weinig ruimte.

De werkzaamheden aan de kapconstructie vorderen gestaag. Allereerst is een nieuwe loopbrug in de kap gemaakt. Daardoor is het mogelijk in de lengterichting door het midden van de kap te lopen voor onderhoudswerkzaamheden.

Ook tijdens de bouw is een dergelijke loopbrug de belangrijkste route

Kromme muurplaat

Torentje noordoosthoek

voor de restaurateurs. Daarna zijn de zwakke delen in de plafondconstructie onder handen genomen. Slecht hout wordt vervangen door nieuw hout en het geheel wordt behandeld tegen boktor. Daarnaast wordt de kapconstructie verbeterd en worden verschillende delen vervangen. De foto geeft hier een beeld van.

De kapconstructie is inwendig inmiddels vrijwel gereed. De hele kerk is nu in de steigers gezet. Eerst wordt de kapconstructie aan de muren onder handen genomen, zodat de grootste problemen zijn opgelost. Daarna worden de ramen, het schilderwerk, de hemelwaterafvoeren en de voegen onder handen genomen. De kerk zal er na deze opknapbeurt weer aanzienlijk beter uitzien.

Aan het torentje aan de noordoostzijde van de kerk is al te zien hoeveel beter. Het torentje is als proef geschilderd om een beeld te krijgen hoe de beoogde kleuren bij de kerk zullen staan. De kleuren kunnen wellicht nog wat veranderen, het wordt een lust voor het oog. Overigens zijn deze kleuren gekozen omdat bij het afkrabben van het schilderwerk bleek dat de torentjes eerder deze kleuren hebben gehad.

De financiën

De kosten voor de restauratie bedragen ruim € 500.000, een bedrag dat voor de hervormde gemeente van Vaassen niet is op te brengen. Om deze reden is bij verschillende instanties subsidie aangevraagd. De gemeente Epe en de provincie Gelderland hebben beide € 50.000 toegezegd; door verschillende kerkelijke

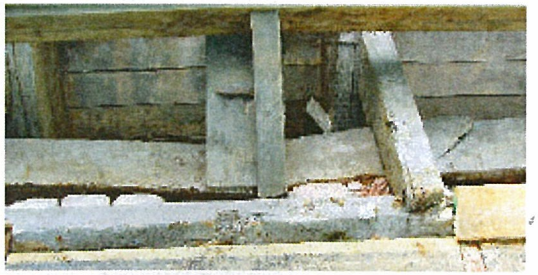

Breuk in muurplaat

inzamelingen is tot nu toe ongeveer € 80.000 bijeengebracht. Ook wordt een aantal fondsen aangeschreven om een bijdrage te doen. Ook zijn enkele acties gestart om geld in te zamelen; zo bracht de kerstmarkt in Vaassen € 1300 op en de dorpscollecte voor de restauratie € 9000; uit het Rabofonds ontving de kerk € 7500 en van Omroep Gelderland € 2500. De Rankmarkt zorgde ook nog eens voor € 3500. Dat betekent dat er tot 1 april zo'n € 225.000 binnenkwam voor de restauratie; dus lijkt ongeveer de helft van het benodigde bedrag binnen te zijn. De restauratiecommissie verwacht echter dat het moeilijker zal zijn de tweede helft binnen te halen. Inmiddels is een aantal eenmalige grote bedragen binnengekomen, dus de rest zal met allerlei acties bij elkaar moeten worden gehaald.

Meer informatie over de restauratie is te vinden via: www.geefomdekerk.nl. Wilt u bijdragen aan de restauratie, dan kunt u uw bijdrage overboeken naar bankrekeningnummer 3644.49.764 t.n.v. Vrienden van de Vaassense Dorpskerk.

Geweld in Epe

Evert de Jonge

In 1605 werd op de jaarlijkse zitting van het Veluwse Landgericht een geweldszaakje ingebracht. De drost kreeg het volgende te horen:

Henrick Janssen Baete beloofde in mei 1604 een jaar dienst te doen als schater (degene die het vee opbrengt) voor de Epermarke, waarvoor hij een salaris van 4 guldens min een oortje ontving. Maar hij hield het al snel voor gezien en zegde zijn dienst op. Dit viel allerminst in goede aarde bij de buren en erfgenamen van de marke. Op de markendag van mei 1605 werd de absente Henrick beboet door Gerrit Jansz, de boerrichter. Vervolgens werden Jacob Thoenis en Gerrit Decemers (de nieuwe schater) naar Henrick gezonden om tekst en uitleg te vragen en de boete te innen.

Volgens Henrick was het daarbij tot geweld gekomen. De drost kreeg te horen dat Gerrit Decemers met geweld het huis binnendrong 'zoals men door de viandt to breecken plag'. Bovendien sloeg hij daarbij met een ketting om zich heen. Het geweld was van zelfs dien aard dat Henricks vrouw van schrik het huis uitrende, 'waarvan sij tott heden nog niet becomen is', aldus de aanklager. En alsof het nog niet genoeg was, waren de heren daarna vertrokken waarbij zij de ijzeren pot van het echtpaar Baete meenamen. Kortom, een trauma voor zijn vrouw en diefstal als toetje.

Het verhaal van verweerder Gerrit luidde - natuurlijk - anders. De Eper boerrichter had zich na de markendag ordentelijk bij de schout vervoegd. Die had Henrick conform landrecht driemaal gemaand de boete te betalen. Maar deze bleef nalatig, zodat de boerrichter zijn schater vroeg poolshoogte te nemen. Bij Henricks huis had Gerrit geroepen: 'Baete, waar zijt gij?' Het antwoord kwam van Henricks vrouw, kort en bondig: 'Hier.'
'Wilt gij de deur openen?'
Vrouw Bate: 'Wilt gij ons belegeren?'
Vervolgens had de dame in kwestie getracht via de achterdeur zich uit de voeten te maken. Gerrit kon dus niet anders dan dit verhin-

deren en had haar daarbij tegengehouden. Toen zette zij het op een gillen: 'Wilt gij mij vermoorden in mijn eigen huis?'
'En de ijzeren pot?' wilde de drost weten. Die was meegenomen als pand voor de door de boerrichter opgelegde boete. Kortom, geen geweld, maar gerechtvaardigde handelingen, aldus de nieuwe schater.

Hoe nu achter de waarheid te komen?
Er werden twee getuigen gehoord: Merrie Gerrits, 23 jaar jong, getuigde dat Gerrit met geweld door de wand van het huis wilde breken. De omstanders maanden hem echter tot kalmte, maar het was al te laat. Vrouw Baete - bang geworden door het geweld - gilde: 'Moord, moord' en rende weg, zo wist zij zich te herinneren.
Gewichtiger was de getuigenis van Jochem van Huedt, 55 jaar, en verwant aan aanzienlijke families. Hij was net in zijn hof, hoorde rumoer, ging eropaf en zag een menigte het huis van de Baetes verlaten met een ijzeren pot. Neen, verder had hij niets gezien, zo getuigde hij.

De schater kreeg moed en om zich te verweren ging hij in de aanval. Volgens hem had Vrouw Baete het allemaal alleen aan zichzelf te wijten vanwege haar 'trotsmoedigheid ende onbescheidenheid'. Er was niets gebeurd en de ijzeren pot was een terecht pand op grond van boerrecht. Erger was dat Henrick zijn eed als schater had gebroken; hij was ongehoorzaam geweest, aldus Gerrit Decemers.
Toen daarna nog een handvol getuigen - onder wie Jan en Arndt Decemers (familie?) - verklaarden dat het allemaal ordentelijk was verlopen, kon de drost niets anders doen dan Henricks beroep op het recht af te wijzen. Of Vrouw Baete daarna beter sliep?

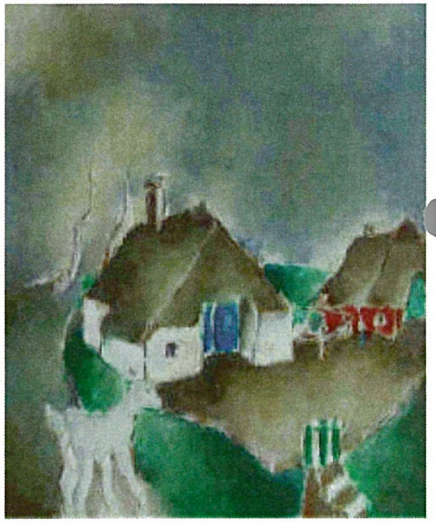

Bron:
Recht. Ar. Veluwe, inv.nr. 83 (op microfiches aanwezig op het streekarchief)

Website Hugo Landheer (vervolg)

Plaggenhut

Wim van 't Einde werd door Hugo Landheer getipt over een website over Hugo's grootvader, de schilder Hugo Landheer. Hij meldde dat hij op de site:

http:/www.hugolandheer.nl

het leven en de werken van zijn schilderende opa documenteert. Voor geïnteresseerden is dit een mooie aanvulling op het artikel dat in *Ampt Epe* 157 over hem verscheen.

Van het aanbod om nog wat werk van hem over te nemen van de site maken we natuurlijk dankbaar gebruik.

Kleurstudie

Op de vorige pagina:
Twee boerderijen met geit

Een kleine anekdote

A. Leurink-van Vembde

Naar aanleiding van het boek *Het Ruwe Veen* van Lijda van den Bremen-Jonker kregen we onderstaande anekdote toegestuurd over de *motte* van de familie Van Vembde en de dekbeer van W.J. Jonker in Tongeren.

Het Ruwe Veen, 1942

Mijn ouders kwamen hier wonen vanuit Werven op 29 april 1929. Nu heet het Oost-Ravenweg, toen nog Dorperveen. Het was en is een keuterboerderijtje. Vader was dus keuterboer. De have die ze thuis hadden, bestond uit één koe, twee geiten, kippen en varkens.
Van lieverlee werd het steeds een beetje meer. Varkens werden vetgemest voor de verkoop en ieder jaar werd er een varken geslacht voor eigen gebruik. Ook was er een *motte,* een fokzeug, die in een hok lag waar ze ook naar buiten kon en heerlijk in de modder kon baggeren. Zo'n fokzeug moest natuurlijk iedere keer naar de *beer* (dekbeer). Daar was ze al meerdere keren geweest. De beer was in Tongeren bij W.J. Jonker, niet zover bij ons vandaan. Dat gebeurde altijd lopende. Maar op een goede dag waren vader en moeder in rep en roer: de motte was weg. Er werd dus overal gezocht en geroepen: 'Kuiman, waar ben je toch?'
En wat wil het geval? Ze liep al op *'de heugte',* daar waar nu Hotel *De Witte Berken* is. De drang was zo groot: zij moest naar de beer, zij was op weg naar Tongeren naar W.J. Jonker.

P.S. (van de redactie): *Kuiman* is in het dialect een koosnaam voor biggetje (*Woordenboek van het dialekt van Epe*).

Inhoudsopgave

Een terug- en een vooruitblik — *Evert de Jonge* 1

Mededelingen en agenda 2007 2

Kruudmoes — *Janna van Ark* 4

Oene — *Nico ter Linden* 5

Website Hugo Landheer (aanvulling AE 157) 10, 59

Gerrit Rietveld in Epe — *Drs. Dianne Hamer* 11

Ampt Epe werkt, samen met Rotary Epe, aan een canon voor de gemeente Epe — *Wim van 't Einde* 16

150 jaar brandweer in Vaassen, Deel 1: Wat voorafging *Wim van 't Einde* 17

Kerkgeschiedenis Oene, 1167-2000 (3) Haar bezittingen onder het bestuur van de ambtsjonkers; tijdens de Franse Revolutie en de gevolgen daarvan — *J. de Graaf* 19

Schrijftalenten bij onze lezers? 25

Op Den Esschert—Dierbare herinneringen uit de buurtschap Zuuk — *Henny Berghorst-Dul* 26

De schilderkunsten van Koningin Wilhelmina *Frans Schumacher* 29

Van een kuipersdochter en een koetsier (3) Een kleine Eper idylle — *Lijda van den Bremen-Jonker* 25

Winterlezing 2007 Follies — *Wim van 't Einde* 39

Overdracht filmrechten — *Bestuur Ampt Epe* 41

Vaassens Fanfare Corps 100 jaar (3) Het vaandel *Wim Brocker* 43

Kerk en kunst—Het avondmaalsgerei van de Grote Kerk te Epe — *Jan van Zellem* 45

Restauratie Vaassense Dorpskerk — *Wim van 't Einde* 53

Geweld in Epe — *Evert de Jonge* 57

Een kleine anekdote — *A. Leurink-van Vembde* 60